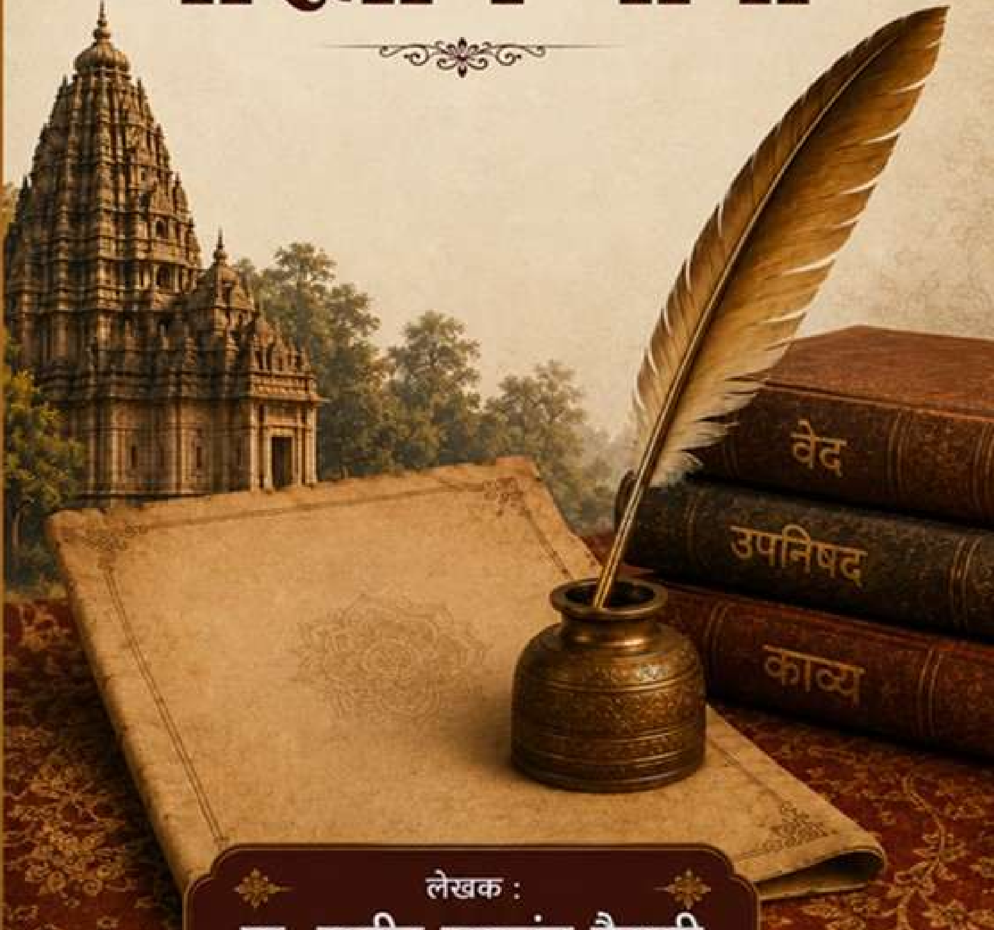
भाषा केवळ संप्रेषणाचे साधन नाही,
संस्कृती आणि सभ्यतेचे आत्मस्वरूप आहे.

अभिजात भारतीय भाषा

लेखक :
प्रा. समीर रामचंद्र वैरागी

अभिजात भारतीय भाषा
प्रा. समीर रामचंद्र वैरागी

ई साहित्य प्रतिष्ठान

सादर करत आहे

अभिजात

भारतीय भाषा

प्रा. समीर रामचंद्र वैरागी

अभिजात भारतीय भाषा

लेखक: प्रा. समीर रामचंद्र वैरागी

पत्ता : स्नेह ब – १७, पोंदार रुग्णालयासमोर, डॉ. ॲनी बेझंट मार्ग, वरळी, मुंबई – ४०००३०.

चलभाष क्रमांक : ९९८७४६६४६७

ई-टपाल पत्ता : Sameer.vairagi@gmail.com

ISBN Number- 978-93-6068-285-9

प्रकाशक :- ई साहित्य प्रतिष्ठान

www.esahity.com

esahity@gmail.com

Whatsapp- 9987737237

(विनामूल्य ईपुस्तकांसाठी फ़क्त नाव गाव कळवा)

प्रकाशन : १६ जुलै २०२६

छापिल प्रत खासगी वितरणासाठी उपलब्ध

देणगी मूल्य- रु. १५०/- फक्त

(१००% रक्कम लेखकाकडे छपाईचा खर्च म्हणून जाईल.)

(संपर्क- प्रा. समीर रामचंद्र वैरागी ९९८७४६६४६७)

लेखक परिचय

प्रा. समीर रामचंद्र वैरागी,

सहायक प्राध्यापक आणि
विभागप्रमुख(मराठी),

राजपत्रित अधिकारी(म.शि.से.), गट -अ,

महाराष्ट्र शासनाचे इस्माईल युसूफ महाविद्यालय, जोगेश्वरी(पूर्व),

मुंबई - ४०००६०.

शिक्षण : एम.ए., बी.एड.,
एम.फिल.,
नेट(जेआरएफ), सेट,
वृत्तपत्रपदविका,
भगवद्गीता पदविका,
मोडी लिपी प्रमाणपत्र अभ्यासक्रम,
भारतीय ज्ञान परंपरा प्रमाणपत्र अभ्यासक्रम.

अर्पणपत्रिका

सर्व भारतीय भाषा भगिनींना सादर समर्पित

भाषा केवळ संप्रेषणाचे साधन नसून,
ती संस्कृती आणि सभ्यतेचे आत्मस्वरूप आहे.

अनुक्रमणिका

अभिजात भाषा : एक ओळख

अभिजात भाषा हा वैशिष्ट्यपूर्ण भाषेला भारत सरकारद्वारे दिला जाणारा एक दर्जा आहे. अभिजात भाषा ही भारत सरकारने २००४ मध्ये सुरू केलेली एक विशेष श्रेणी आहे, जी प्राचीन साहित्यिक वारसा, सांस्कृतिक महत्त्व आणि भाषिक सातत्य असलेल्या भाषांना दिली जाते. तमिळ ही पहिली अभिजात भाषा ठरली, आणि सध्या मराठीसह ११ भाषा या श्रेणीत आहेत. २००४ मध्ये, सांस्कृतिक मंत्रालयाने साहित्य अकादमी अंतर्गत भाषिक तज्ज्ञ समिती (LEC) स्थापन केली, जी अभिजात भाषेच्या दर्जासाठी प्रस्तावित भाषांच्या पात्रतेची तपासणी करेल.

अभिजात भाषेसाठी वापरल्या जाणाऱ्या विविध भाषेतील संज्ञा

अभिजात भाषेला इंग्रजीत ‘Classical Language’, तर हिंदीत ‘शास्त्रीय भाषा’ ही संज्ञा वापरली जाते.तमिळ मध्ये अभिजात भाषेला ‘सेममोझी’ (செம்மொழி) ही संज्ञा उपयोजण्यात येते. Sem(செம்) म्हणजे कुलीन, उच्च दर्जाचे, शुद्ध, निर्भेळ, पवित्र, सुसंस्कृत होय, तर mozhi(மொழி) म्हणजे भाषा होय. अभिजात भाषेला कन्नड मध्ये ‘शास्त्रीय भाषे’(ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಭಾಷೆ) तर तेलुगूमध्ये ‘शास्त्रीय भाषा’(ప్రాచీన భాష) असे म्हणतात. अभिजात भाषेला मल्याळममध्ये श्रेष्ठ भाषा (ശ്രേഷ്ഠഭാഷാ പദവി) अशी संज्ञा वापरली जाते. अभिजात भाषेला ओडियामध्ये ‘शास्त्रीय भाषा’ (ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଭାଷା) तर बंगाली आणि आसामी भाषेत ‘द्रुपदी भाषा’ (ধ্রুপদী ভাষা) ही संज्ञा वापरली जाते.

अभिजात भाषा किंवा शास्त्रीय भाषा या भारताच्या समृद्ध आणि प्राचीन सांस्कृतिक वारशाच्या रक्षक आहेत. या भाषा त्यांच्या भाषिक समुदायांच्या ऐतिहासिक आणि सांस्कृतिक उत्क्रांतीचे प्रतिनिधित्व करतात. अभिजात भाषा (Classical Language) म्हणजे अशी प्राचीन भाषा, जिची स्वतःची

स्वतंत्र साहित्यिक परंपरा, मूळ साहित्य आणि १५०० ते २५०० वर्षांहून अधिक काळ टिकून असलेला इतिहास आहे। केंद्र सरकारकडून अशा भाषांना मानाचा ‘अभिजात दर्जा’ दिला जातो, ज्यांचा भाषिक विकास स्वयंभू असतो, भाषेला अभिजात दर्जा देणे म्हणजे, त्या भाषेला एक खास आणि प्रतिष्ठित स्थान देणे. याचा अर्थ असा की, त्या भाषेला तिच्या प्राचीनतेसाठी, समृद्ध साहित्यिक परंपरेसाठी, आणि सांस्कृतिक महत्त्वासाठी मान्यता दिली जाते.

२००५ मध्ये अभिजात भाषेच्या दर्जासाठी निकष:

भाषेचे सर्वात जुने ग्रंथ खूप प्राचीन असले पाहिजेत. भाषेचा १५००-२००० वर्षांचा इतिहास नोंदलेला असला पाहिजे.

१. प्राचीन भाषा आणि तिचे आधुनिक रुप यांचा गाभा कायम असावा.
२. भाषेचे स्वतःचे प्राचीन साहित्य/ग्रंथांचे संग्रह असले पाहिजे. शिवाय, भाषेच्या भाषिकांच्या पिढ्यांनी या प्राचीन साहित्य/ग्रंथांना त्यांचा वारसा मानला पाहिजे.
३. त्याची साहित्यिक परंपरा मूळ असली पाहिजे आणि इतर कोणत्याही भाषिक समुदायाकडून घेतलेली नसावी.
४. शास्त्रीय भाषा आणि त्यांचे साहित्य त्यांच्या सध्याच्या स्वरूपापेक्षा वेगळे असू शकते. याचा अर्थ असा की मूळ भाषिक साहित्याचे स्वरूप त्यातून निर्माण होणाऱ्या शाखांपेक्षा वेगळे असू शकते.

अभिजात भाषा : व्याख्या

“A classical language is any language with an independent literary tradition and a large body of ancient written literature. Typically associated with civilizations of antiquity, these languages serve as foundational sources for historical,

philosophical, religious, and scientific texts, often enduring long after their everyday spoken use has declined.”

मराठी अर्थ : अभिजात भाषा ही भाषा असते, ज्या भाषेमध्ये स्वतंत्र साहित्यिक परंपरा आणि प्राचीन लिखित साहित्याचा मोठा संच असतो. अभिजात भाषा ही सामान्यतः प्राचीन संस्कृतींशी संबंधित असून, अभिजात भाषा ऐतिहासिक, तात्विक, धार्मिक आणि वैज्ञानिक ग्रंथांसाठी मूलभूत स्रोत म्हणून काम करतात. त्यांचा दैनंदिन व्यवहारातील वापर कमी झाल्यानंतरही त्या बराच काळ टिकतात.

अभिजात भाषेच्या दर्जासाठी सुधारित निकष खालीलप्रमाणे आहेत:

अभिजात दर्ज्यासाठी मुख्य निकष असे आहेत: उच्च प्राचीन साहित्याचा समूह (१५००-२००० वर्ष जुना), स्वतंत्र साहित्यिक परंपरा, आधुनिक रूपांशी सातत्य आणि सांस्कृतिक मूल्य.

साहित्य अकादमीची भाषा तज्ज्ञ समिती (LEC) प्रस्तावांची तपासणी करते; उदाहरणार्थ, मराठीसाठी नाणेघाट शिलालेख आणि ज्ञानेश्वरी हे पुरावे निर्णायक ठरले. २०२४ मध्ये निकष सुधारित होऊन प्राचीनत्वावर जास्त भर देण्यात आला. भारत सरकारने एखाद्या भाषेला 'अभिजात भाषा' (Classical Language) म्हणून दर्जा देण्यासाठी काही कडक निकष ठरवले आहेत. अलीकडेच (ऑक्टोबर २०२४ मध्ये) मराठीसह पाच नवीन भाषांना हा दर्जा मिळाल्यामुळे आता भारतातील एकूण अभिजात भाषांची संख्या ११ झाली आहे.

भाषेच्या अभिजात दर्ज्यासाठी केंद्र सरकारने निश्चित केलेले मुख्य चार निकष खालीलप्रमाणे आहेत:

क्र.	निकष
१	प्राचीनता: भाषेचा साहित्यिक इतिहास १५००-२००० वर्ष जुना असावा (उदा. शिलालेख, ग्रंथ).
२	मौल्यवान वारसा: उच्च दर्जाचे, मौल्यवान प्राचीन साहित्य उपलब्ध असावे.
३	स्वयंभूपणा: भाषेला स्वतंत्र स्वयंभू परंपरा असावी, इतर भाषांवर अवलंबून नसावी.
४	सातत्य: प्राचीन आणि आधुनिक रूपांमध्ये सातत्य आणि सांस्कृतिक गाभा कायम असावा.

अभिजात भाषेचा दर्जा मिळाल्याचे फायदे व लाभ

१. भाषेच्या अभिजात दर्ज्यामुळे केंद्र सरकारकडून निधी, संवर्धन योजना, जागतिक प्रचार, विद्यापीठ केंद्र आणि बोलीभाषा अभ्यासाला चालना मिळते.
२. सांस्कृतिक अभिमान वाढतो आणि वारसा संरक्षणाला प्रोत्साहन मिळते.
३. या दर्ज्यामुळे संवर्धन निधी, विद्यापीठ केंद्र आणि जागतिक प्रचाराला चालना मिळते.

एखाद्या भाषेला हा दर्जा मिळाल्यास केंद्र सरकारकडून खालील सुविधा मिळतात:

❖ आंतरराष्ट्रीय पुरस्कार: त्या भाषेतील थोर विद्वानांसाठी दरवर्षी दोन आंतरराष्ट्रीय स्तरावरील पुरस्कार दिले जातात.

- ❖ Centre of Excellence: त्या भाषेच्या अभ्यासासाठी आणि संशोधनासाठी 'सेंटर ऑफ एक्सलन्स' (उत्कृष्ट अध्ययन केंद्र) स्थापन केले जाते.
- ❖ विद्यापीठांमध्ये पदे: केंद्रीय विद्यापीठांमध्ये त्या भाषेसाठी 'प्रोफेसर ऑफ एमिनन्स'च्या जागा आणि स्वतंत्र विभाग सुरू करण्यासाठी अनुदान मिळते.
- ❖ अध्यासनांची स्थापना : अभिजात भाषांचा अभ्यास करण्यासाठी केंद्रीय विद्यापीठांमध्ये अध्यासनांची स्थापना करण्यात येते.
- ❖ ग्रंथालये आणि संशोधन: प्राचीन हस्तलिखितांचे जतन, डिजिटायझेशन आणि संशोधनासाठी मोठा निधी उपलब्ध होत.

मराठी आणि अभिजात दर्जा

मराठी भाषेतील ग्रंथधनाचे पुरावे बाराव्या–तेराव्या शतकापासून आढळतात. 'लीळाचरित्र', 'ज्ञानेश्वरी', 'विवेकसिंधू' यांसारख्या ग्रंथांचा आधार दाखविला जातो. "अभिजात दर्जा" मराठीच्या सर्व चळवळींसाठी फार मोठा उत्प्रेरक म्हणून काम करू शकतो.

मराठीच्या अभिजात दर्जाचे भाषा संवर्धनासाठी पुढीलप्रमाणे फायदे आहेत:

१. मराठीच्या बोलींचा अभ्यास, संशोधन, साहित्यसंग्रह करणे इ.
२. भारतातील सर्व ४५० विद्यापीठांमध्ये मराठी शिकवण्याची सोय करणे.
३. प्राचीन ग्रंथ अनुवादित करणे.
४. महाराष्ट्रातील सर्व १२००० ग्रंथालयांना सशक्त करणे.
५. मराठीच्या उत्कर्षासाठी काम करणाऱ्या संस्था, व्यक्ती, विद्यार्थी अशा साऱ्यांना भरीव मदत करणे. इ.

समारोप :

अभिजात हा दर्जा ज्या भाषांना दिला जातो त्या भाषेच्या सर्वांगीण विकासासाठी केंद्र सरकारकडून त्या-त्या राज्याला भरीव अनुदान मिळते. भारत सरकारने आत्तापर्यंत अकरा भारतीय भाषांना अभिजात दर्जा दिलेला आहे.

अधिकृतपणे मान्यताप्राप्त अभिजात भारतीय भाषा

क्र.	भाषा	उपलब्ध सर्वात जुनी साक्ष	भाषाकुळ	भाषा शाखा	प्रस्ताव पाठविणारे राज्य	अभिजात भाषेचा दर्जा मिळालेला दिनांक
१	तमिळ (தமிழ்)	इ.स.पू. ३०० ते इ.स. ७०० दरम्यान (जुनी तमिळ)	द्रविड	दक्षिण द्रविड	तमिळनाडू	१२ ऑक्टोबर २००४
२	संस्कृत (संस्कृतम्)	इ.स.पू. १५०० (वैदिक संस्कृत)	इंडो-युरोपीय	इंडो-आर्यन	भारत शासन	२५ नोव्हेंबर २००५
३	कन्नड (ಕನ್ನಡ)	इ.स.४५०-१२०० (जुने कन्नड)	द्रविड	दक्षिण द्रविड	कर्नाटक	३१ ऑक्टोबर २००८
४	तेलुगू (తెలుగు)	इ.स.पू. ४०० ते इ.स.पू. ५७५ दरम्यान	द्रविड	दक्षिण-मध्य द्रविड	आंध्रप्रदेश, तेलंगणा	३१ ऑक्टोबर २००८
५	मल्याळम (മലയാളം)	इ.स. ८४९	द्रविड	दक्षिण द्रविड	केरळम	२३ मे २०१३
६	ओडिया (ଓଡ଼ିଆ)	इ.स. ८०० ते ७०० दरम्यान	इंडो-युरोपीय	ईस्टर्न इंडो-आर्यन	ओडिशा	२० फेब्रुवारी २०१४
७	मराठी (मराठी)	इ.स. ५०० ते ७०० दरम्यान (जुनी मराठी)	इंडो-युरोपीय	दक्षिणी इंडो-आर्यन	महाराष्ट्र	३ ऑक्टोबर २०२४
८	पाली ([illegible]/पालि)	इ.स.पू. ३०० ते इ.स.पू. १०० दरम्यान	इंडो-युरोपीय	मध्य इंडो-आर्यन	बिहार, उत्तरप्रदेश व मध्यप्रदेश	३ ऑक्टोबर २०२४
९	प्राकृत ([illegible])	इ.स.पू. ५०० ते १०० दरम्यान	इंडो-युरोपीय	मध्य इंडो-आर्यन	बिहार, उत्तरप्रदेश व मध्यप्रदेश	३ ऑक्टोबर २०२४
१०	बंगाली (বাংলা)	इ.स. ८०० ते ७०० दरम्यान	इंडो-युरोपीय	ईस्टर्न इंडो-आर्यन	पश्चिम बंगाल	३ ऑक्टोबर २०२४
११	आसामी (অসমীয়া)	इ.स. ८०० ते ७०० दरम्यान	इंडो-युरोपीय	ईस्टर्न इंडो-आर्यन	आसाम	३ ऑक्टोबर २०२४

तमिळ भाषा

तमिळ ही जगातील सर्वात जुन्या आणि समृद्ध अभिजात भाषांपैकी (Classical Languages) एक आहे. ही केवळ दक्षिण भारताची भाषा नसून ती जागतिक स्तरावर पसरलेली एक महान संस्कृती आहे. भाषाभ्यासक साउथवर्थ यांच्यानुसार 'तमिळ ' या शब्दाचा अर्थ 'स्व-भाषा' किंवा 'स्व-व्याख्यान' असा होतो.

१. ऐतिहासिक प्राचीनत्व आणि उगम

तमिळ ही द्रविड भाषा कुटुंबातील सर्वात महत्त्वाची भाषा आहे. हिचा इतिहास साधारणपणे २,५०० वर्षांहून अधिक जुना आहे.

- **अभिजात दर्जा:** भारत सरकारने २००४ मध्ये तमिळला 'अभिजात भाषा' (Classical Language) म्हणून घोषित केले. हा मान मिळवणारी ती पहिली भारतीय भाषा आहे.
- **संगम साहित्य:** इसवी सन पूर्व ३ रे शतक ते इसवी सन ३ रे शतक या काळात 'संगम साहित्याची' निर्मिती झाली, जे तमिळ साहित्याचे सुवर्णयुग मानले जाते.

२. लिपी आणि व्याकरण

तमिळची स्वतःची विशिष्ट लिपी आहे, जी 'वट्टेळुत्तू' नावाच्या प्राचीन लिपीपासून विकसित झाली आहे.

- **अक्षरे:** तमिळमध्ये १२ स्वर आणि १८ व्यंजने आहेत. याव्यतिरिक्त 'आयुत एळुत्तु' (ஃ) नावाचे एक विशेष अक्षर आहे.

- **वैशिष्ट्य:** तमिळमध्ये संस्कृतप्रमाणे महाप्राण अक्षरे (उदा. ख, घ, थ, ध) नसतात. एकाच अक्षराचा उच्चार संदर्भानुसार बदलतो (उदा. 'क' हा शब्द कधी 'क' तर कधी 'ग' सारखा उच्चारला जातो).

३. भौगोलिक विस्तार आणि अधिकृत दर्जा

तमिळ ही केवळ भारतातच नाही, तर आंतरराष्ट्रीय स्तरावरही महत्त्वाची आहे:

- **भारत:** तमिळनाडू राज्याची अधिकृत भाषा आणि पुडुचेरीची केंद्रशासित प्रदेशाची भाषा.
- **देश:** श्रीलंका आणि सिंगापूर या देशांची ही **अधिकृत राजभाषा** आहे.
- **मलेशिया:** मलेशियामध्ये तमिळला शिक्षणाची भाषा म्हणून मान्यता आहे.
- **प्रवासी तमिळ:** दक्षिण आफ्रिका, मॉरिशस, फिजी आणि कॅनडा या देशांतही मोठ्या प्रमाणात तमिळ भाषिक राहतात.

४. तमिळ साहित्याचा अमूल्य ठेवा

तमिळ साहित्यात नैतिकता, प्रेम आणि वीररसाचा त्रिवेणी संगम आढळतो:

- **तिरुक्कुरळ :** संत तिरुवल्लुवर यांनी लिहिलेला हा ग्रंथ जगातील महान नीतिशास्त्रांपैकी एक मानला जातो. याचे जगातील अनेक भाषांत भाषांतर झाले आहे.
- **पाच महाकाव्ये:** शिलप्पधिकारम, मणीमेखलाई, सीवक चिंतामणी, वलयपती आणि कुंडलकेसी ही तमिळ साहित्यातील पाच प्रमुख महाकाव्ये आहेत.
- **भक्ती साहित्य:** नयनमार (शिवभक्त) आणि आळवार (विष्णुभक्त) संतांनी रचलेली भक्तीगीते आजही तामिळनाडूत लोकप्रिय आहेत.

५. तमिळ भाषेबद्दलची वैशिष्ट्ये

वैशिष्ट्य	माहिती
दिग्गिजांची भाषा	तमिळनाडू ही अनेक महान राजांची (चोळ, चेर, पांड्य) आणि कवींची भूमी आहे.
परिवर्तनशीलता	तमिळमध्ये जुने साहित्य आजही आधुनिक तमिळ भाषिकांना सहज समजते, जे इतर प्राचीन भाषांच्या बाबतीत दुर्मिळ आहे.
संस्कृती	भरतनाट्यम, कर्नाटक संगीत आणि तमिळ खाद्यसंस्कृतीचा मूळ आधार ही भाषाच आहे.

समारोप :

तमिळ ही जगातील अशी एकमेव भाषा आहे जिची 'भाषा देवी' (Tamil Thai) म्हणून पूजा केली जाते आणि तिचे मंदिरही आहे.तमिळ आणि मराठी या दोन्ही भाषांमध्ये अनेक शब्दांचे साम्य आढळते (उदा. आईला तमिळमध्ये 'अम्मा' म्हणतात). यावरून प्राचीन काळातील सांस्कृतिक देवाणघेवाण स्पष्ट होते.

Tamil Alphabet

Tamil Consonants

க	ங	ச	ஞ	ட
ka	kha	ga	gha	na
ண	த	ந	ப	ம
cha	chha	ja	jha	na
ய	ர	ல	வ	ழ
ta	tha	da	dha	na
ள	ற	ன		
la	lha	da		

Tamil Vowels

அ	ஆ	இ	ஈ	உ
a	aa	i	ee	u
ஊ	எ	ஏ	ஐ	ஒ
oo	e	ay	ai	o
ஓ	ஔ			
oa	au			

Tamil Numbers

௦	௧	௨
pujyam	onnu	rendu
௩	௪	௫
moonu	naalu	anju
௬	௭	௮
aaru	yelu	ettu
௯	௰	
onbadhu	pathu	

EXPLORING TAMIL CULTURE

தமிழ்

संस्कृत भाषा

संस्कृत ही केवळ एक भाषा नसून ती भारतीय संस्कृती, ज्ञान आणि विज्ञानाचा मूळ स्रोत आहे. जगातील सर्वात प्राचीन आणि समृद्ध भाषांपैकी एक म्हणून संस्कृतचा उल्लेख "देवांची भाषा" (देववाणी) असा केला जातो.

१. ऐतिहासिक पार्श्वभूमी आणि उगम

संस्कृत ही इंडो-युरोपीय भाषा कुटुंबातील एक महत्त्वाची भाषा आहे. तिचा उगम साधारणपणे ५,००० वर्षांपूर्वीचा मानला जातो.

- **वैदिक संस्कृत:** यामध्ये वेदांची रचना झाली (ऋग्वेद, यजुर्वेद, सामवेद, अथर्ववेद).
- **लौकिक संस्कृत:** इसवी सन पूर्व ४ थ्या शतकात पाणिनी ऋषींनी 'अष्टाध्यायी' या ग्रंथाद्वारे संस्कृतचे व्याकरण नियमबद्ध केले. त्यानंतरच्या साहित्याला 'अभिजात संस्कृत' (Classical Sanskrit) म्हटले जाते.

२. व्याकरणाचे वैशिष्ट्य

संस्कृतचे व्याकरण अत्यंत शास्त्रशुद्ध आणि तर्कसंगत आहे. संगणकीय प्रणाली (Computer algorithms) साठी संस्कृत ही जगातील सर्वात योग्य भाषा असल्याचे अनेक तज्ज्ञांचे मत आहे.

- **वर्णमाला:** संस्कृतमध्ये १३ स्वर आणि ३३ व्यंजने आहेत.
- **विभक्ती:** यामध्ये ८ विभक्ती आणि ३ वचने (एकवचन, द्विवचन, बहुवचन) असतात.

- **धातू:** क्रियेच्या मूळ रूपाला 'धातू' म्हणतात, ज्यातून हजारो शब्द तयार होतात.

३. संस्कृत साहित्याचा ठेवा

संस्कृतमध्ये जगाला हेवा वाटेल इतका मोठा ग्रंथसंग्रह आहे:

- **धार्मिक आणि आध्यात्मिक:** वेद, उपनिषदे, भगवद्गीता, पुराण.
- **महाकाव्ये:** रामायण (वाल्मिकी) आणि महाभारत (व्यास).
- **नाटके आणि काव्य:** कालिदास (शाकुंतलम, मेघदूत), भास, भवभूती यांची रचना.
- **शास्त्रे:** आयुर्वेद (चरक-सुश्रुत), अर्थशास्त्र (चाणक्य), गणित आणि खगोलशास्त्र (आर्यभट्ट, वराहमिहिर).

४. संस्कृतचे महत्त्व आणि प्रभाव

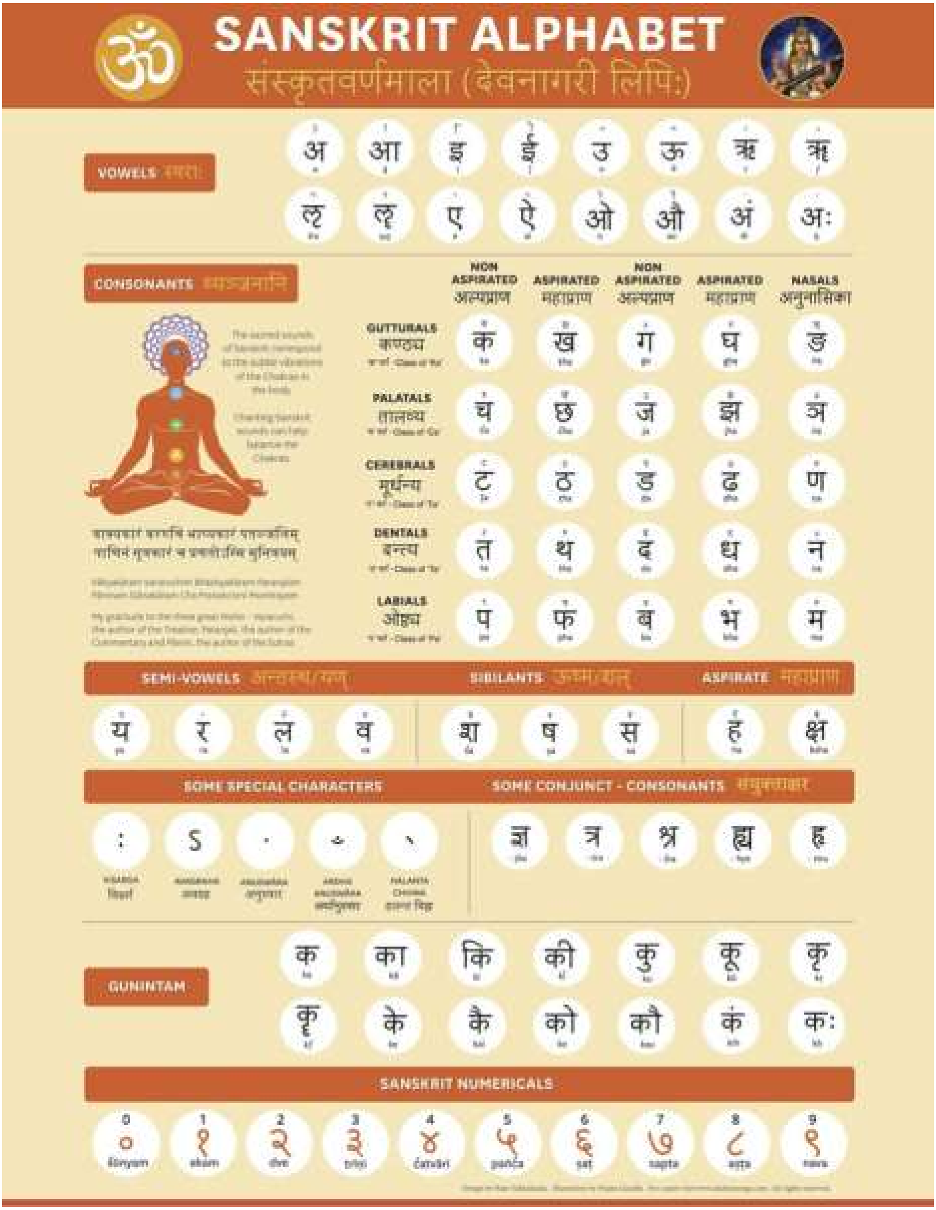
- **इतर भाषांची जननी:** मराठी, हिंदी, गुजराती, बंगाली यांसारख्या अनेक भारतीय भाषांचा उगम संस्कृतमधून झाला आहे. दक्षिण भारतीय भाषांवरही (द्रविड भाषा) संस्कृतचा मोठा प्रभाव आहे.
- **शास्त्रीय महत्त्व:** संस्कृतचे उच्चार स्पष्ट आणि शास्त्रोक्त असल्याने उच्चारदोष दूर होतात आणि एकाग्रता वाढते.
- **जागतिक प्रसार:** जर्मनी, ब्रिटन आणि अमेरिकेतील अनेक विद्यापीठांमध्ये संस्कृतचा अभ्यास केला जातो.

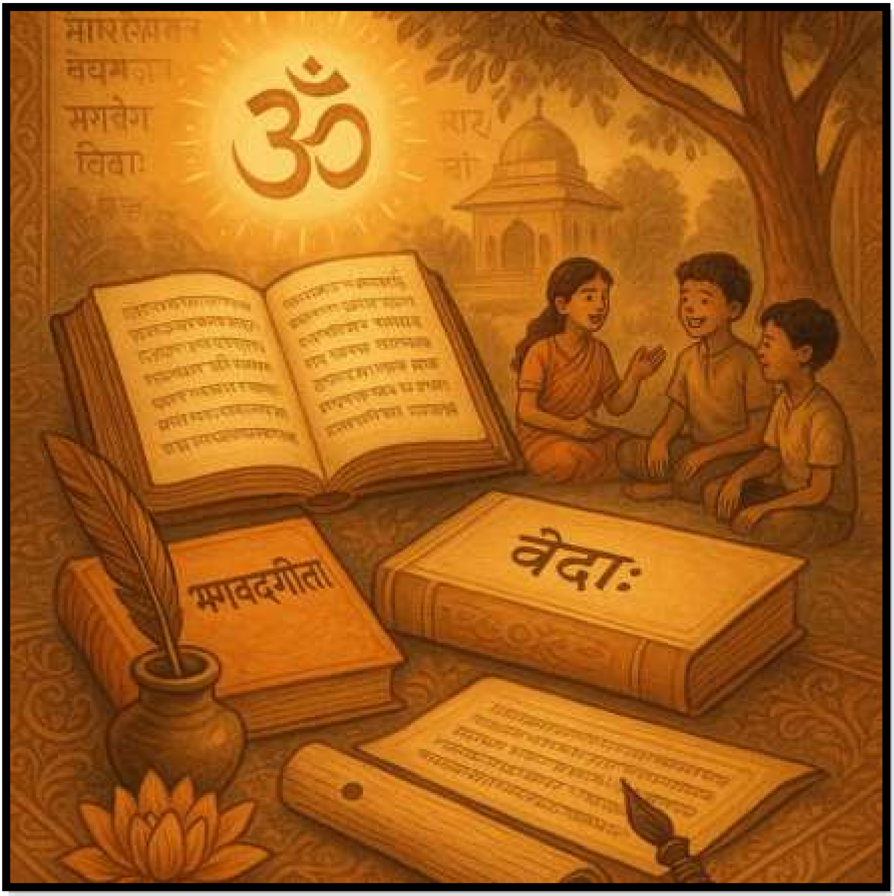
५. संस्कृतबद्दल काही रोचक तथ्ये

वैशिष्ट्य	माहिती
लिपी	संस्कृत प्रामुख्याने **देवनागरी** लिपीत लिहिली जाते.
शब्दसंपदा	संस्कृतमध्ये एकाच वस्तूला संबोधण्यासाठी अनेक शब्द आहेत (उदा. सूर्यासाठी १०० हून अधिक नावे).
गाव	कर्नाटक राज्यातील **मात्तूर** हे असे गाव आहे जिथे लोक आजही दैनंदिन व्यवहारात संस्कृत बोलतात.
पहिले वृत्तपत्र	'सुधर्मा' हे संस्कृतमधील पहिले आणि आजही सुरू असलेले दैनिक वृत्तपत्र आहे.

"संस्कृतिः संस्कृताश्रिता" - म्हणजेच भारतीय संस्कृती ही संस्कृत भाषेवर आधारित आहे.

संस्कृत ही केवळ प्रार्थनेपुरती मर्यादित नसून ती विज्ञान, तत्वज्ञान आणि मानवी मूल्यांची भाषा आहे. आजच्या काळातही योग आणि आयुर्वेद यांमार्फत ही भाषा जागतिक स्तरावर पुन्हा एकदा आपले स्थान निर्माण करत आहे.

SANSKRIT ALPHABET
संस्कृतवर्णमाला (देवनागरी लिपिः)
VOWELS
अ आ इ ई उ ऊ ऋ ॠ
ऌ ॡ ए ऐ ओ औ अं अः
CONSONANTS
NON ASPIRATED अल्पप्राण
ASPIRATED महाप्राण
NON ASPIRATED अल्पप्राण
ASPIRATED महाप्राण
NASALS अनुनासिका
GUTTURALS
क ख ग घ ङ
PALATALS
च छ ज झ ञ
CEREBRALS
मूर्धन्य
ट ठ ड ढ ण
DENTALS
त थ द ध न
LABIALS
प फ ब भ म
SEMI-VOWELS
SIBILANTS
ASPIRATE
य र ल व श ष स ह क्ष
SOME SPECIAL CHARACTERS
SOME CONJUNCT - CONSONANTS
GUNINTAM
क का कि की कु कू कृ
कॄ के कै को कौ कं कः
SANSKRIT NUMERICALS
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9
० १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९

ॐ
वेदाः

मल्याळम भाषा

मल्याळम ही दक्षिण भारतातील केरळम राज्याची अधिकृत भाषा असून ती द्रविड भाषा कुटुंबातील अत्यंत समृद्ध आणि प्रगत भाषांपैकी एक आहे. निसर्गसौंदर्याने नटलेल्या केरळप्रमाणेच मल्याळम भाषेलाही स्वतःचे एक वेगळे सौंदर्य आणि लय आहे.

१. ऐतिहासिक पार्श्वभूमी आणि उगम

मल्याळम भाषेचा उगम साधारणपणे ९ व्या ते १० व्या शतकाच्या सुमारास झाल्याचे मानले जाते.

- **द्रविड मुळे:** ही भाषा मूळची 'तमिळ' भाषेच्या एका शाखेपासून वेगळी होऊन स्वतंत्रपणे विकसित झाली.
- **संस्कृतचा प्रभाव:** तमिळपासून उगम झाला असला, तरी मल्याळमवर **संस्कृतचा सर्वाधिक प्रभाव** आढळतो. मल्याळममधील शब्दसंग्रहात मोठ्या प्रमाणावर संस्कृत शब्दांचा समावेश आहे.
- **अभिजात दर्जा:** भारत सरकारने २०१३ मध्ये मल्याळमला 'अभिजात भाषा' (Classical Language) म्हणून घोषित केले आहे.

२. लिपी आणि व्याकरण

मल्याळमची लिपी ही 'ग्रंथ' लिपीपासून विकसित झाली आहे, जिचा वापर पूर्वी संस्कृत लिहिण्यासाठी केला जात असे.

- **अक्षरे:** मल्याळममध्ये ५३ अक्षरे आहेत (१६ स्वर आणि ३७ व्यंजने). ही भारतीय भाषांमधील सर्वात मोठी वर्णमाला मानली जाते.

- **लेखन शैली:** मल्याळम लिपीचे वळण गोलाकार आहे. ही भाषा लिहिताना शब्दांमधील अक्षरे जोडून लिहिण्याची पद्धत आहे.
- **उच्चार:** मल्याळममध्ये **'ळ' (La)** आणि **'र' (Ra)** या अक्षरांचे उच्चार अतिशय विशिष्ट आणि स्पष्ट असतात, जे परकीयांना शिकण्यासाठी थोडे कठीण वाटू शकतात.

३. भौगोलिक विस्तार

- **केरळम:** ही केरळम राज्याची मुख्य राजभाषा आहे.
- **लक्षद्वीप:** केंद्रशासित प्रदेश लक्षद्वीपमध्येही मल्याळम बोलली जाते.
- **प्रवासी मल्याळी:** आखाती देशांमध्ये (Middle East) मोठ्या प्रमाणावर मल्याळी भाषिक राहत असल्याने तिथेही या भाषेचा मोठा प्रभाव आहे.

४. मल्याळम साहित्याचा ठेवा

मल्याळम साहित्याने भारतीय साहित्याला अनेक अमूल्य रत्ने दिली आहेत:

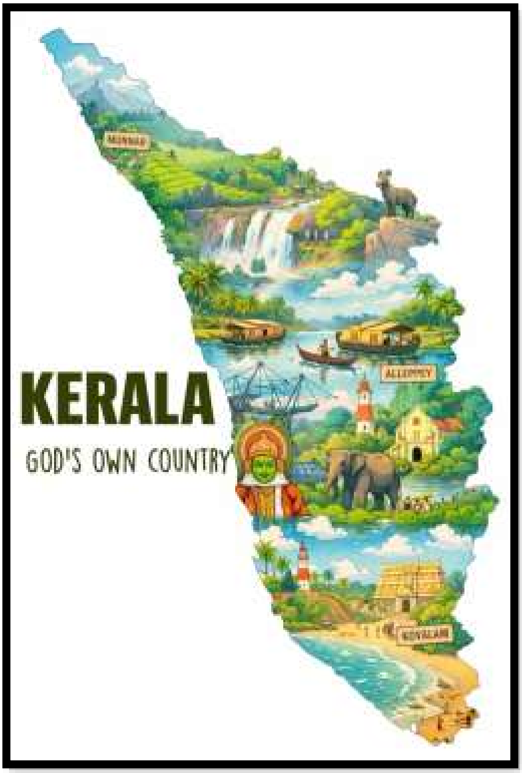
- **तुंचत्तू रामानुज एळुत्तच्छन:** यांना आधुनिक मल्याळम भाषेचे जनक मानले जाते. त्यांनी 'अध्यात्म रामायणम्'ची रचना केली.
- **ज्ञानपीठ पुरस्कार:** मल्याळम साहित्याला आतापर्यंत अनेक **ज्ञानपीठ पुरस्कार** मिळाले आहेत (उदा. जी. शंकर कुरूप, एम. टी. वासुदेवन नायर).
- **मणिसुप्रवालम्:** प्राचीन काळात तमिळ आणि संस्कृतच्या मिश्रणातून एक विशेष साहित्य शैली विकसित झाली होती, जिला 'मणिसुप्रवालम्' (माणिक आणि पोवळे) असे म्हटले जाते.

५. काही रोचक तथ्ये

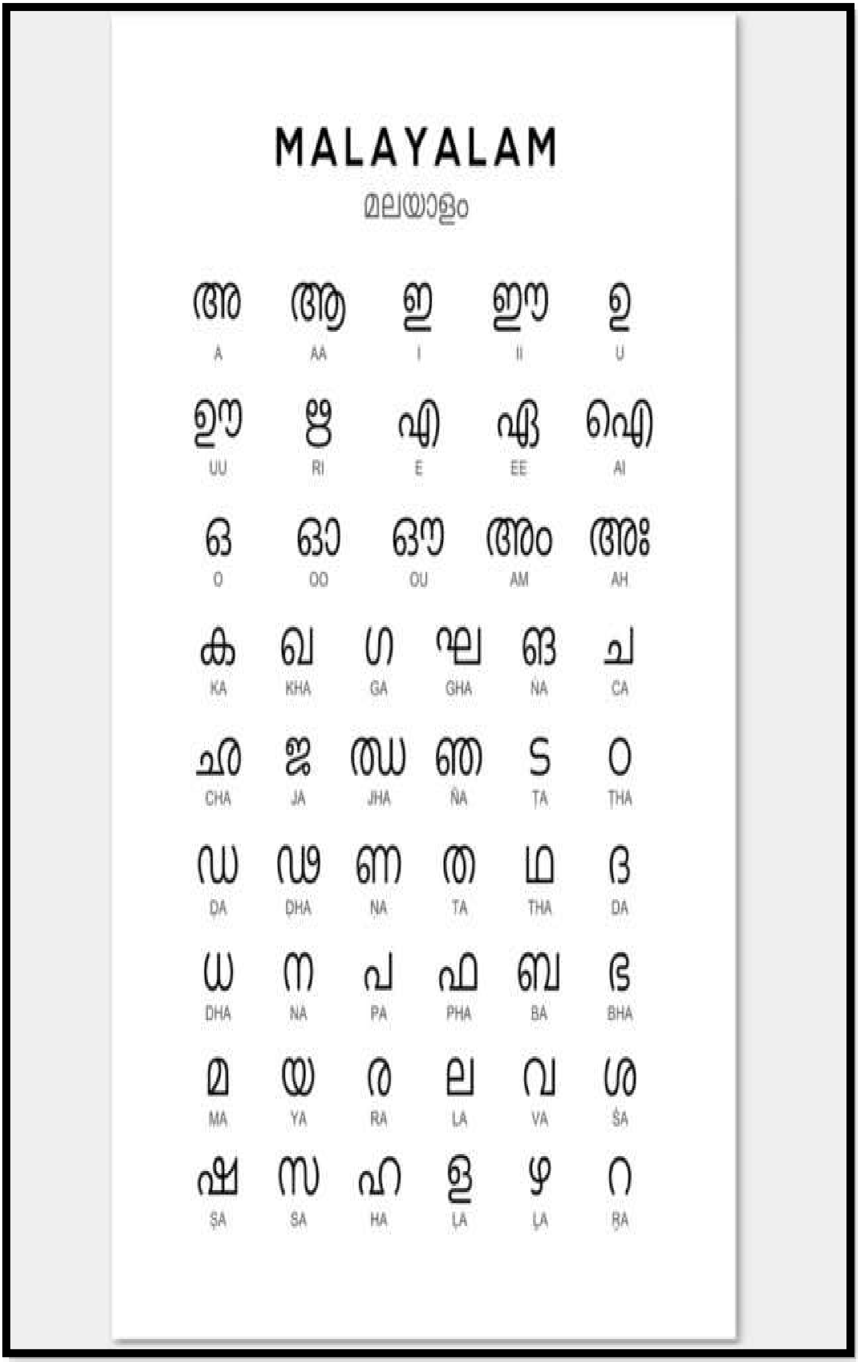
वैशिष्ट्य	माहिती
नाव	'मलय' (डोंगर) आणि 'आळम' (खोली/खोरं) या शब्दांपासून मल्याळम हे नाव पडले आहे.
शब्दाचा उलट क्रम	'MALAYALAM' हा शब्द इंग्रजीतून उलट वाचला तरी तोच राहतो (Palindrome).
सर्वात मोठी वर्णमाला	दक्षिण भारतीय भाषांमध्ये सर्वात जास्त अक्षरे मल्याळममध्ये आहेत.

सांस्कृतिक जोड:

केरळचे प्रसिद्ध लोकनृत्य 'कथकली' आणि 'मोहिनीअट्टम' यांमधील पदे आणि गीते प्रामुख्याने मल्याळममध्ये असतात. मल्याळम भाषा ही तिच्या शब्दसंपदेमुळे अत्यंत लवचिक आणि शास्त्रोक्त आहे. तमिळ किंवा संस्कृतपैकी एक भाषा येत असेल, तर मल्याळम शिकणे खूप सोपे होऊ शकते.

MALAYALAM
മലയാളം
അ A ആ AA ഇ I ഈ II ഉ U
ഊ UU ഋ RI എ E ഏ EE ഐ AI
ഒ O ഓ OO ഔ OU അം AM അഃ AH
ക KA ഖ KHA ഗ GA ഘ GHA ങ NA ച CA
ഛ CHA ജ JA ഝ JHA ഞ ÑA ട ṬA ഠ ṬHA
ഡ ḌA ഢ ḌHA ണ ṆA ത TA ഥ THA ദ DA
ധ DHA ന NA പ PA ഫ PHA ബ BA ഭ BHA
മ MA യ YA ര RA ല LA വ VA ശ ŚA
ഷ ṢA സ SA ഹ HA ള ḶA ഴ ḺA റ ṚA

तेलुगू भाषा

तेलुगू ही दक्षिण भारतातील आंध्र प्रदेश आणि तेलंगणा राज्यांची मुख्य राजभाषा असून ती द्रविड भाषा कुटुंबातील सदस्य आहे. या भाषेला तिच्या गोडव्यामुळे "पूर्वेकडील इटालियन" (Italian of the East) असे म्हटले जाते.

१. ऐतिहासिक पार्श्वभूमी आणि उगम

तेलुगू भाषेचा इतिहास सुमारे २,४०० वर्षांहून अधिक जुना आहे.

- **अभिजात दर्जा:** भारत सरकारने २००८ मध्ये तेलुगू भाषेला 'अभिजात भाषा' (Classical Language) म्हणून घोषित केले.
- **उगम:** ही मूळची द्रविड भाषा असली, तरी तिच्यावर संस्कृत आणि प्राकृत भाषेचा मोठा प्रभाव आहे. अमरावती आणि नागार्जुनकोंडा येथील शिलालेखांमध्ये प्राचीन तेलुगूचे पुरावे आढळतात.
- **विस्तार:** भारतातील सर्वाधिक बोलल्या जाणाऱ्या भाषांच्या यादीत तेलुगू चौथ्या क्रमांकावर आहे.

२. भाषेचे सौंदर्य आणि वैशिष्ट्ये

तेलुगू भाषेला "इटालियन ऑफ द ईस्ट" का म्हणतात? कारण इटालियन भाषेप्रमाणेच तेलुगूमध्येही बहुतेक शब्द **स्वरांताने (Vowel-ending)** संपतात.

- **अजंत भाषा:** तेलुगूमध्ये शब्द व्यंजनाऐवजी स्वराने (उदा. अ, इ, उ) संपतात, ज्यामुळे या भाषेला एक विशेष लय आणि संगीत लाभते.

- **लिपी:** तेलुगू लिपी ही अत्यंत वळणदार आणि गोलाकार आहे. ही 'कन्नड' लिपीशी बरीच साम्य दर्शवते.
- **वर्णमाला:** तेलुगू वर्णमालेत एकूण ५६ अक्षरे आहेत (१६ स्वर आणि ४० व्यंजने).

३. साहित्यिक ठेवा

तेलुगू साहित्याला 'प्रबंध' साहित्याची मोठी परंपरा आहे:

- **कवित्रयम् (तीन महान कवी):** नन्नय्या, तिक्कना आणि येर्राप्रगडा यांनी मिळून महाभारताचे तेलुगूमध्ये भाषांतर केले. त्यांना तेलुगू साहित्याचे आधारस्तंभ मानले जाते.
- **विजयनगर साम्राज्य:** सम्राट **कृष्णदेवराय** यांचा काळ तेलुगू साहित्याचा सुवर्णकाळ मानला जातो. त्यांनी स्वतः 'आमुक्तमाल्यदा' हा ग्रंथ लिहिला.
- **वेमना आणि त्यागराज:** योगी वेमना यांच्या कविता (वेमना पद्यलु) आणि संत त्यागराज यांची भक्तीगीते (कीर्तने) आजही घरोघरी गायली जातात.

४. भौगोलिक आणि जागतिक महत्त्व

- **राजभाषा:** आंध्र प्रदेश, तेलंगणा आणि पुडुचेरीमधील यानम भागात ही अधिकृत भाषा आहे.
- **जागतिक स्तरावर:** अमेरिकेत (USA) सर्वात वेगाने वाढणारी भारतीय भाषा म्हणून तेलुगूची ओळख आहे. सॉफ्टवेअर क्षेत्रात तेलुगू भाषिकांचे प्रमाण मोठे आहे.
- **सिनेमा:** 'टॉलीवूड' (Telugu Cinema) आणि 'बाहुबली' किंवा 'RRR' सारख्या चित्रपटांमुळे ही भाषा आज जागतिक स्तरावर ओळखली जात आहे.

५. काही रोचक तथ्ये

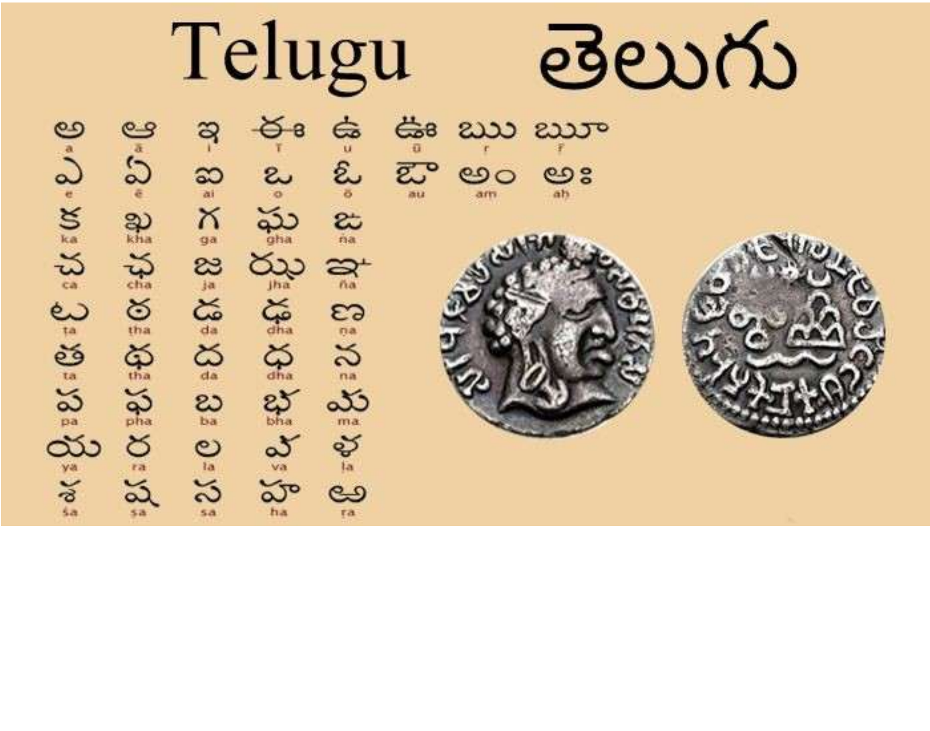
वैशिष्ट्य	माहिती
नाव	'त्रिलिंग' (तीन लिंगे) या शब्दापासून 'तेलुगू' शब्द बनला असे मानले जाते.
व्याकरण	तेलुगू व्याकरण हे संस्कृत आणि द्रविड नियमांचा एक सुंदर संगम आहे.
संगीत	कर्नाटक संगीतातील बहुतेक रचना (कीर्तने) तेलुगू भाषेतच आहेत, कारण ही भाषा गायनासाठी अत्यंत सुलभ आहे.

एक विशेष गोष्ट:

मराठी आणि तेलुगू संस्कृतीमध्ये अनेक साम्ये आहेत. दोन्हीकडे 'गुढीपाडवा' (तेलुगूमध्ये **उगादी**) हा सण एकाच दिवशी आणि एकाच उत्साहात साजरा केला जातो.

तेलुगू ही भाषा शिकायला अत्यंत गोड आणि ऐकायला संगीतमय वाटते. जर संस्कृतचा थोडा परिचय असेल, तर तेलुगू शब्दसंग्रह समजणे खूप सोपे जाते.

Telugu

Telugu తెలుగు
అ a ఆ ā ఇ i ఈ ī ఉ u ఊ ū ఋ ṛ ౠ ṝ
ఎ e ఏ ē ఐ ai ఒ o ఓ ō ఔ au అం aṃ అః aḥ
క ka ఖ kha గ ga ఘ gha ఙ ṅa
చ ca ఛ cha జ ja ఝ jha ఞ ña
ట ṭa ఠ ṭha డ ḍa ఢ ḍha ణ ṇa
త ta థ tha ద da ధ dha న na
ప pa ఫ pha బ ba భ bha మ ma
య ya ర ra ల la వ va ళ ḷa
శ śa ష ṣa స sa హ ha ఱ ṟa

Vowels

a	ā	i	ī	u	ū	e	ē
[ʌ]	[ɑː]	[i]	[iː]	[u/ɯ]	[uː]	[e]	[eː]
ai	ai	ō	au	aṁ	mutes		
[ʌj]	[o]	[oː]	[ʌʊ]	[an/am]	vowel		

Consonants

ka	kha	ga	gha	ṅa	ca	cha	ja
[ka]	[kʰa]	[ga]	[gʰa]	[ŋa]	[t͡ʃa]	[t͡ʃʰa]	[d͡ʒa]
jha	ña	ṭa	ṭha	ḍa	ḍha	ṇa	ta
[d͡ʒʰa]	[ɲa]	[ʈa]	[ʈʰa]	[ɖa]	[ɖʰa]	[ɳa]	[t̪a]
tha	da	dha	na	nha	pa	pha	ba
[t̪ʰa]	[d̪a]	[d̪ʰa]	[n̪a]	[n̪ʰa]	[pa]	[pʰa]	[ba]
bha	ma	ya	ra	la	ḷa	va	vha
[bʰa]	[ma]	[ja]	[ra]	[la]	[ɭa]	[ʋa]	[ʋʰa]
śa	śha	ṣa	sa	ha			
[ʃa]	[ʃʰa]	[ʂa]	[sa]	[ha]			

Numerals

ಒಂಡು	ರಂಡು	ಮೂಡು	ನಾಲು	ಅಂಜು	ಆರು	ಒಳು	ಅಟ್ಟು
onḍu	ranḍu	mūḍu	nālu	anju	āru	ōḷu	aṭṭu
1	2	3	4	5	6	7	8
ಒಂಬಿದು	ಪತ್ತು						
oṃbidu	pattu						
9	10						

कन्नड भाषा

कन्नड ही दक्षिण भारतातील कर्नाटक राज्याची अधिकृत राजभाषा असून ती जगातील सर्वात प्राचीन आणि समृद्ध द्रविड भाषांपैकी एक आहे. या भाषेला साधारणपणे २,५०० वर्षांचा महान इतिहास असून तिला 'अभिजात भाषेचा' (Classical Language) दर्जा प्राप्त आहे.

१. ऐतिहासिक पार्श्वभूमी आणि उगम

कन्नड भाषेचा उगम पूर्व-ख्रिस्ती युगात झाला असल्याचे मानले जाते.

- **शिलालेख:** 'हल्मिडी' (ಹಲ್ಮಿಡಿ) हा कन्नडमधील सर्वात जुना उपलब्ध शिलालेख (इ.स. ४५०) मानला जातो.
- **कविराजमार्ग:** इ.स. ९ व्या शतकात राष्ट्रकूट राजा अमोघवर्ष नृपतुंग याच्या काळात 'कविराजमार्ग' हा कन्नडमधील पहिला व्याकरण आणि काव्यशास्त्राचा ग्रंथ लिहिला गेला.
- **विस्तार:** सातवाहन, कदंब, गंगा, चालुक्य, राष्ट्रकूट, होयसळ आणि विजयनगर यांसारख्या महान साम्राज्यांनी कन्नड भाषेला राजाश्रय दिला.

२. लिपी आणि व्याकरण

कन्नड लिपी ही अत्यंत सुंदर आणि वळणदार असून तिला **"लिपींची राणी" (Queen of Scripts)** असेही म्हटले जाते.

- **वर्णमाला:** कन्नड वर्णमालेत एकूण ४९ अक्षरे आहेत (१३ स्वर, ३४ व्यंजने आणि २ योगावाह).
- **साम्य:** कन्नड आणि तेलुगू लिपीमध्ये प्रचंड साम्य आहे. या दोन्ही लिपी एकाच 'कदंब' लिपीपासून विकसित झाल्या आहेत.
- **व्याकरण:** कन्नडमध्ये शब्दाच्या शेवटी स्वर येतो, त्यामुळे ही भाषा ऐकायला अत्यंत मधुर वाटते.

३. साहित्यिक ठेवा आणि ज्ञानपीठ पुरस्कार

कन्नड साहित्याने भारतीय साहित्याला दिलेले योगदान अतुलनीय आहे.

- **आदि कवी पंपा:** यांना कन्नडचे आदि कवी मानले जाते. त्यांनी 'विक्रमार्जुन विजय' आणि 'आदिपुराण' यांसारखी महाकाव्ये रचली.
- **वचन साहित्य:** १२ व्या शतकात **महात्मा बसवेश्वर** आणि इतर शिवशरणांनी 'वचने' लिहिली, जी साध्या भाषेतून समाजप्रबोधन करणारी होती.
- **ज्ञानपीठ विक्रम:** कन्नड ही भारतातील अशा काही मोजक्या भाषांपैकी एक आहे, ज्यांना आतापर्यंत **८ ज्ञानपीठ पुरस्कार** मिळाले आहेत (उदा. कुवेंपू, यू. आर. अनंतमूर्ती, गिरीश कर्नाड).

४. भौगोलिक आणि सांस्कृतिक विस्तार

- **राजभाषा:** कर्नाटक राज्याची ही मुख्य भाषा आहे.
- **सीमावर्ती भाग:** महाराष्ट्रातील सोलापूर, सांगली, कोल्हापूर आणि तेलंगणा, आंध्र प्रदेश, तमिळनाडूच्या सीमावर्ती भागातही मोठ्या प्रमाणावर कन्नड बोलली जाते.
- **मराठीशी संबंध:** मराठी आणि कन्नड यांचा संबंध खूप जुना आहे. ज्ञानेश्वरीमध्येही काही कन्नड शब्दांचा प्रभाव आढळतो आणि दोन्ही राज्यांमध्ये सांस्कृतिक देवाणघेवाण मोठ्या प्रमाणावर आहे.

५. काही रोचक तथ्ये

वैशिष्ट्य	माहिती
नाव	'कन्नड' या शब्दाचा उगम 'करु' (काळा) आणि 'नाडु' (देश) म्हणजेच 'काळी माती असलेला देश' यापासून झाला असे मानले जाते.
प्रसार	कन्नड भाषेचा प्रसार करण्यासाठी आणि संवर्धनासाठी दरवर्षी १ नोव्हेंबरला **'कन्नड राज्योत्सव'** साजरा केला जातो.
अभिजात दर्जा	२००८ मध्ये भारत सरकारने कन्नडला अभिजात भाषेचा मान दिला.

सांस्कृतिक जोड:

दक्षिण भारतातील प्रसिद्ध **'यक्षगान'** ही लोककला प्रामुख्याने कन्नड भाषेतूनच सादर केली जाते.

कन्नड भाषा ही केवळ संवादाचे माध्यम नसून ती कला, संगीत आणि अध्यात्माचा वारसा जपणारी भाषा आहे. जर तेलुगू लिपी माहित असेल, तर कन्नड वाचणे खूप सोपे जाते.

ಸ್ವರಗಳು 13 Vowels

ಅ	ಆ	ಇ	ಈ	ಉ	ಊ	ಋ	
ಎ	ಏ	ಐ	ಒ	ಓ	ಔ	ಅಂ	ಅಃ

ವ್ಯಂಜನಗಳು 34 Consonants

ಕ	ಖ	ಗ	ಘ	ಙ
ಚ	ಛ	ಜ	ಝ	ಞ
ಟ	ಠ	ಡ	ಢ	ಣ
ತ	ಥ	ದ	ಧ	ನ
ಪ	ಫ	ಬ	ಭ	ಮ
ಯ	ರ	ಲ	ವ	ಶ
ಷ	ಸ	ಹ	ಳ	

ओडिया भाषा

ओडिया ही पूर्व भारतातील **ओडिशा** राज्याची अधिकृत राजभाषा असून ती इंडो-आर्यन भाषा कुटुंबातील एक अत्यंत प्राचीन आणि महत्त्वाची भाषा आहे. या भाषेला साधारणपणे २,५०० वर्षांचा गौरवशाली इतिहास असून, ती ऑक्टोबर २०२४ पर्यंत पूर्व भारतातील एकमेव भाषा आहे जिला **'अभिजात भाषेचा' (Classical Language)** दर्जा प्राप्त होता.

१. ऐतिहासिक पार्श्वभूमी आणि उगम

ओडिया भाषेचा उगम 'मागधी प्राकृत' भाषेपासून झाला असल्याचे मानले जाते.

- **अभिजात दर्जा:** २०१४ मध्ये भारत सरकारने ओडियाला अभिजात भाषेचा मान दिला. संस्कृत, तमिळ, तेलुगू, कन्नड आणि मल्याळमनंतर हा मान मिळवणारी ही सहावी भारतीय भाषा ठरली.
- **शिलालेख:** धौली आणि जौगडा येथील सम्राट अशोकाचे शिलालेख (इ.स.पूर्व ३ रे शतक) ओडिया भाषेच्या प्राचीन स्वरूपाचा पुरावा देतात.
- **कलिंग साम्राज्य:** प्राचीन काळी ही भाषा कलिंग साम्राज्याची मुख्य भाषा होती.

२. लिपी आणि लेखन शैली

ओडिया लिपी ही 'ब्राह्मी' लिपीपासून विकसित झाली असून ती दिसायला अत्यंत आकर्षक आणि गोलाकार आहे.

- **वर्णमाला:** ओडियामध्ये एकूण ५० अक्षरे आहेत (११ स्वर आणि ३९ व्यंजने).
- **गोलाकार लिपीचे कारण:** प्राचीन काळी ओडिया साहित्य ताडपत्रांवर (Palm leaves) लोखंडी लेखणीने लिहिले जात असे. ताडपत्रावर सरळ रेषा मारल्यास ते फाटण्याची भीती असे, म्हणून या लिपीत वळणदार आणि गोलाकार अक्षरांचा वापर वाढला.

३. भौगोलिक विस्तार आणि प्रभाव

- **मुख्य भाषा:** ही प्रामुख्याने ओडिशा राज्यात बोलली जाते.
- **शेजारील राज्ये:** पश्चिम बंगाल, छत्तीसगड, झारखंड आणि आंध्र प्रदेशाच्या काही सीमावर्ती भागांतही ओडिया भाषिक मोठ्या संख्येने राहतात.
- **सांस्कृतिक प्रभाव:** ओडियावर संस्कृतचा मोठा प्रभाव आहे, परंतु तिने आपले मूळ उच्चार आणि व्याकरण टिकवून ठेवले आहे.

४. ओडिया साहित्याचा ठेवा

ओडिया साहित्याला 'जगन्नाथ संस्कृती'चा मोठा आधार आहे:

- **सारळा दास:** १५ व्या शतकात त्यांनी ओडियामध्ये 'महाभारत' लिहिले. त्यांना ओडिया साहित्याचे 'शूद्रमुनी' किंवा आदि कवी मानले जाते.
- **पंचसखा युग:** बलराम दास, जगन्नाथ दास, अच्युतानंद दास, अनंत दास आणि यशवंत दास या पाच संतांनी १६ व्या शतकात ओडिया साहित्याला मोठी उंची प्राप्त करून दिली. जगन्नाथ दास यांचे 'भागवत' ओडिशात घरोघरी वाचले जाते.
- **ज्ञानपीठ पुरस्कार:** ओडिया साहित्याला आतापर्यंत अनेक ज्ञानपीठ पुरस्कार मिळाले आहेत (उदा. गोपीनाथ मोहंती, सच्चिदानंद राऊतराय, प्रतिभा राय).

५. काही रोचक तथ्ये

वैशिष्ट्य	माहिती
नाव	'ओड्र' (Odra) या प्राचीन जमातीच्या नावावरून 'ओडिया' हे नाव पडले आहे.
जगन्नाथ मंदिर	पुरी येथील जगन्नाथ मंदिरातील सर्व विधी आणि प्राचीन नोंदी ओडिया भाषेतच केल्या जातात.
ओडिसी नृत्य	जगातील सर्वात जुन्या शास्त्रीय नृत्यांपैकी एक असलेल्या 'ओडिसी' नृत्याची गीते ओडिया भाषेत असतात.

ओडिया भाषेचा शब्दसंग्रह इतका विशाल आहे की, त्यात शेती, समुद्रपर्यटन आणि कला या क्षेत्रांशी संबंधित हजारो स्वतंत्र शब्द आढळतात.

ओडिया भाषा ही केवळ संवादाचे माध्यम नसून ती ओडिशामधील लोकांच्या श्रद्धा आणि संस्कृतीचा अविभाज्य भाग आहे. मराठी आणि ओडियामध्येही अनेक शब्दांचे साम्य आढळते (उदा. दोन्ही भाषांत 'आम्ही' आणि 'तुम्ही' यांसारखे शब्द वापरले जातात).

Odia alphabet

Vowels and vowel diacritics with k

ଅ	ଆ	ଇ	ଈ	ଉ	ଊ	ଋ	ୠ	ଌ
a	ā	i	ī	u	ū	ṛ	ṝ	ḷ
[ɔ]	[aː]	[i]	[iː]	[u]	[uː]	[ru]		
କ	କା	କି	କୀ	କୁ	କୂ	କୃ	କୄ	କୢ
ka	kā	ki	kī	ku	kū	kṛ	kṝ	kḷ
ୡ	ଏ	ଐ	ଓ	ଔ				
ḹ	e	ai	o	au				
	[eː]	[ɔi̯]	[o]	[ɔu̯]				
କୣ	କେ	କୈ	କୋ	କୌ	କଁ	କଂ	କଃ	କ୍
kḹ	ke	kai	ko	kau	kã	kaṁ	kaḥ	k
					[kɔ̃]	[kɔŋ]	[kɔh]	

Consonants

କ	ଖ	ଗ	ଘ	ଙ	ଚ	ଛ	ଜ	ଝ	ଞ
ka	kha	ga	gha	ṅa	ca	cha	ja	jha	ña
[kɔ]	[kʰɔ]	[gɔ]	[gʱɔ]	[ŋɔ]	[tʃɔ]	[tʃʰɔ]	[dʒɔ]	[dʒʱɔ]	[ɲɔ]
ଟ	ଠ	ଡ	ଢ	ଣ	ତ	ଥ	ଦ	ଧ	ନ
ṭa	ṭha	ḍa	ḍha	ṇa	ta	tha	da	dha	na
[ʈɔ]	[ʈʰɔ]	[ɖɔ]	[ɖʱɔ]	[ɳɔ]	[tɔ]	[tʰɔ]	[dɔ]	[dʱɔ]	[nɔ]
ପ	ଫ	ବ	ଵ	ଭ	ମ	ଯ	ୟ	ର	ଳ
pa	pha	ba	va	bha	ma	ya	ẏa	ra	ḷa
[pɔ]	[pʰɔ]	[bɔ]	[vɔ]	[bʱɔ]	[mɔ]	[dʒɔ]	[jɔ]	[rɔ]	[ɭɔ]
ଲ	ଶ	ଷ	ସ	ହ					
la	śa	ṣa	sa	ha					
[lɔ]	[sɔ]	[sɔ]	[sɔ]	[hɔ]					

Numerals

୧	୨	୩	୪	୫	୬	୭	୮	୯	୧୦
ଏକ	ଦୁଇ	ତିନି	ଚାରି	ପାଞ୍ଚ	ଛଅ	ସାତ	ଆଠ	ନଅ	ଦଶ
ek	du'i	tini	chāri	pānjch	cha'a	sāt	āth	na'a	dash
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

पाली भाषा

पाली ही जगातील सर्वात महत्त्वाची आणि प्राचीन **इंडो-आर्यन** भाषांपैकी एक आहे. या भाषेचे सर्वात मोठे महत्त्व म्हणजे **भगवान बुद्ध** आणि त्यांच्या धम्माच्या प्रसाराचे हे प्रमुख माध्यम होते. 'पाली' या शब्दाचा मूळ अर्थ 'ओळ' किंवा 'ग्रंथपाठ' असा होतो.

१. ऐतिहासिक पार्श्वभूमी आणि उगम

पाली भाषेचा उगम साधारणपणे इसवी सन पूर्व ६ व्या शतकाच्या आसपास मानला जातो.

- **जनसामान्यांची भाषा:** ज्या काळात संस्कृत ही केवळ विद्वानांची किंवा ठराविक वर्गाची भाषा होती, त्या काळात पाली ही सर्वसामान्यांच्या संवादाची भाषा (प्राकृत) होती.
- **बुद्ध वचने:** भगवान बुद्धांनी आपले सर्व उपदेश जनसामान्यांना समजावेत म्हणून पाली भाषेतून दिले.
- **अभिजात दर्जा:** भारत सरकारने ऑक्टोबर २०२४ मध्ये पाली भाषेला **'अभिजात भाषा' (Classical Language)** म्हणून अधिकृत मान्यता दिली आहे.

२. लिपी आणि व्याकरण

पाली भाषेची स्वतःची कोणतीही स्वतंत्र लिपी नाही. ती ज्या देशात गेली, त्या देशाच्या लिपीत लिहिली गेली.

- **लिपी:** भारतात पाली प्रामुख्याने **ब्राह्मी** लिपीत लिहिली गेली. आज ती देवनागरीतही लिहिली जाते. श्रीलंका, ब्रह्मदेश (म्यानमार) आणि थायलंडमध्ये ती तिथल्या स्थानिक लिपीत लिहिली जाते.

- **व्याकरण:** पालीचे व्याकरण संस्कृतच्या तुलनेत अधिक सोपे आणि लवचिक आहे. यामध्ये 'ऋ', 'ऐ', 'औ' यांसारखे कठीण स्वर नसतात, ज्यामुळे उच्चार सुलभ होतात.
- **मराठीशी नाते:** मराठी भाषेच्या जडणघडणीत पालीचा मोठा वाटा आहे. मराठीतील अनेक तत्सम आणि तद्भव शब्द मूळ पाली/प्राकृतमधून आले आहेत.

३. पाली साहित्याचा ठेवा (त्रिपिटक)

पाली साहित्याचा मुख्य आधार म्हणजे **'त्रिपिटक'**. हे बौद्ध धर्माचे सर्वात पवित्र ग्रंथ मानले जातात:

1. **विनयपिटक:** भिक्खू आणि भिक्खूणींसाठीचे नियम.
2. **सुत्तपिटक:** भगवान बुद्धांचे प्रत्यक्ष उपदेश आणि संवाद. (यातच प्रसिद्ध 'धम्मपद' समाविष्ट आहे).
3. **अभिधम्मपिटक:** बौद्ध तत्त्वज्ञानाचे सखोल विश्लेषण.

याव्यतिरिक्त 'मिलिंदपञ्हो' (राजा मिलिंद आणि नागसेन यांचा संवाद) आणि 'महावंस', 'दीपवंस' यांसारखे ऐतिहासिक ग्रंथ पाली भाषेत उपलब्ध आहेत.

४. जागतिक प्रसार

पाली ही केवळ भारतापुरती मर्यादित राहिली नाही. बौद्ध धर्माच्या प्रसारासोबतच ही भाषा दक्षिण-पूर्व आशियाई देशांमध्ये पोहोचली:

- **श्रीलंका, म्यानमार, थायलंड, कंबोडिया आणि लाओस** या देशांतील धार्मिक आणि सांस्कृतिक कार्यात आजही पाली भाषेला अनन्यसाधारण महत्त्व आहे.

- या देशांतील अनेक स्थानिक भाषांवर पालीचा शब्दाचा खोलवर प्रभाव आढळतो.
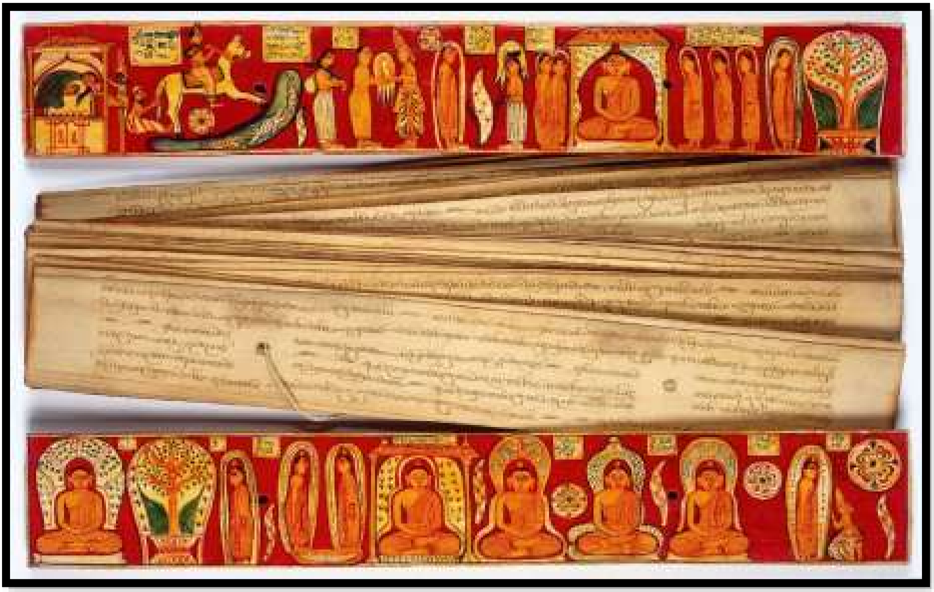
५. काही रोचक तथ्ये

वैशिष्ट्य	**माहिती**
नामकरण	सुरुवातीला या भाषेला 'मागधी' म्हटले जाई, पुढे साहित्यासाठी 'पाली' हे नाव रूढ झाले.
अशोकाचे शिलालेख	सम्राट अशोकाचे अनेक शिलालेख हे पालीच्या जवळ जाणाऱ्या प्राकृत भाषेत आणि ब्राह्मी लिपीत आहेत.
पुनरुज्जीवन	आधुनिक काळात विपश्यना साधना आणि बौद्ध अभ्यासामुळे पाली शिकणाऱ्यांची संख्या जगभरात वाढत आहे.

एक प्रसिद्ध पाली सुभाषित:
"सब्बपापस्स अकरणं, कुसलस्स उपसंपदा |
सचित्तपरियोदपनं, एतं बुद्धान सासनं ||"

अर्थ: सर्व पापांपासून दूर राहणे, कुशल कर्मांची साठवण करणे आणि स्वतःच्या चित्ताला शुद्ध करणे, हीच बुद्धांची शिकवण आहे.

पाली भाषा ही शांतता, अहिंसा आणि तर्कशुद्ध विचारांची वाहक आहे. प्राचीन भारताचा इतिहास आणि संस्कृती समजून घेण्यासाठी या भाषेचा अभ्यास अत्यंत आवश्यक आहे.

ROCK-CUT

PALI

A.C.298.

अभिजात मराठी

गुरुवार, दिनांक ०३ ऑक्टोबर २०२४ या दिवशी घटस्थापनेच्या शुभमुहूर्तावर भारत सरकारने मराठी भाषेला अभिजात भाषा म्हणजेच शास्त्रीय भाषेचा दर्जा दिला आणि मराठी भाषेला अभिजाततेची राजमान्यता प्राप्त झाली.मराठी भाषेची प्राचीनता, मौलिकता, सलगता, समृद्ध वाड्मयीन परंपरा इत्यादी निकषांच्या आधारे मराठी अभिजात झाली.

प्राचीन महारट्टी, मरहट्टी भाषा, महाराष्ट्री प्राकृत, अपभ्रंश मराठी आणि आजची मराठी असा मराठीचा सलग व सातत्यपूर्ण प्रवास दिसून येतो. महाराष्ट्री प्राकृत, महाराष्ट्री अपभ्रंश आणि मराठी या तीन वेगवेगळ्या भाषा नसून ती एकाच भाषेची कालक्रमिक तीन रूपे आहेत.मराठीचा आज उपलब्ध असलेला आद्य ग्रंथ 'गाथासप्तशती' (गाहा सत्तसई) हे महाराष्ट्राचे आद्य लोकसाहित्य आहे. आद्य मराठी भाषेतील पहिला शिलालेख नाणेघाट येथे असून, तो ब्राम्ही लिपीत सुमारे २२०० वर्षापूर्वी कोरलेला आहे.मराठी भाषेच्या प्राचीनतेचे असे अनेक पुरावे शेकडो शिलालेख, ताम्रपट, पोथ्या आणि हस्तलिखित ग्रांथिक स्वरुपात आज उपलब्ध आहेत.

अभिजात मराठीचे शिलालेखीय पुरावे

नाणेघाटातील शिलालेखात **'महारठ्ठीनो'** हा उल्लेख येतो.मराठी भाषेचा उल्लेख असलेले असे शिलालेख कार्ला लेणी(लोणावळा), नाशिक येथे देखील कोरलेले आहेत. रायगड जिल्ह्यातील अक्षी येथील देवनागरी लिपीत कोरलेल्या शिलालेखाची निर्मिती शिलाहार राजा केशिदेवराय याने इसवी सन १०१७ मध्ये केली आहे.या शिलालेखात देवनागरी लिपीत नऊ ओळी

कोरण्यात आल्या आहेत. सोलापूर जिल्ह्यात हत्तरसंग कुडलसंगम येथे संगमेश्वर मंदिराच्या सभामंडपाच्या तुळईवर इसवी सन १०१८ मध्ये कोरलेला **'यवाछि तो विजेया हो ऐवा'** असा मराठी भाषेतील शिलालेख आहे. श्रवणबेळगोळ येथील गोमटेश्वर बाहुबलीच्या मूर्तीच्या पायथ्याशी डाव्या बाजूला कोरलेला देवनागरी लिपीतील **'श्रीचामुंडराये करवियले श्रीगंगाराजे सुत्ताले करवियले'** हा शिलालेख इसवी सन १११६-१७ मध्ये कोरण्यात आला आहे.
कोकणातील दिवेआगर या ठिकाणी सापडलेला मराठी भाषेतील ताम्रपट इ.स.१०६० मधील असून त्यात मराठी भाषेचे प्राचीन रूप दिसते.

अभिजात मराठीचे ग्रांथिक पुरावे

बौद्धग्रंथ विनयपीटक, दीपवंश, महावंश या ग्रंथात महाराष्ट्राचे उल्लेख मिळतात.रामायण, महाभारत, गुणाढ्याची बड्डुकहा(बृहत्कथा), 'गाथासप्तशती' (गाहा सत्तसई), वररुचीचा 'प्राकृत प्रकाश' इत्यादी ग्रंथात असंख्य मराठी शब्द आहेत. कालिदासाचे 'शाकुंतल', शुद्रकाचे 'मृच्छकटिक' राजशेखराचे 'कर्पूरमंजरी' इत्यादी नाटकातील पात्रांच्या तोंडी प्राचीन मराठीतील संवाद आहेत. इ.स.८०० च्या सुमाराला लिहिला गेलेला हरिभद्रसूरीचा 'समराइच्च कहा'(समरादित्याची कथा) हा आद्य मराठीतील निवेदनतंत्रात 'जादुई वास्तववाद' वापरलेला कादंबरीसदृश्य ग्रंथ अतिशय मौल्यवान आहे.शाकुंतल, मृच्छकटिक, सेतुबंध, भद्रबाहुचे 'आवश्यक निर्युक्ती', विमलसूरीचे 'पौमचरियम' इत्यादी प्राचीन ग्रंथात मराठी भाषेची जुनी रूपे दिसतात.संघदास आणि धर्मसेन या दोन जैनमुनींनी 'वसुदेवहिंडी' हा ग्रंथ महाराष्ट्री प्राकृतात लिहिला, तो पहिला प्रवासवर्णनपर ग्रंथ आहे. महाराष्ट्रातील वासुदेवाची लोकपरंपरा यातूनच

निर्माण झाली असे मानले जाते.उद्योतनसूरीने इ.स.७७८ मध्ये लिहिल्या ‘कुवलयमाला’ या ग्रंथात ‘मरहट्ट’ भाषेचा उल्लेख आला आहे. उदा.

दडमडह सामलंगे अहिमान कलहसिले ये

दिन्नले गहिल्ले उल्लविरे तथ मरहट्टे

चालुक्यराजा सोमेश्वर याने आपल्या ‘अभिलषितार्थ चिंतामणी’(मानसोल्लास)(इ.स.११२९) या ग्रंथात काही मराठी पदे आलेली आहेत.उदा.

जेणे रसातल उणु वेद आणियेले

मनुशिवक वाणियेले

इसवी सन ८०० च्या सुमारास कोऊहल या कवीने ‘लीलावई’ हे खंडकाव्य मरहट्ट या देसीभाषेत लिहिले. तमिळ भाषेतील संगम साहित्य २३००ते २६०० वर्ष प्राचीन आहे. त्यात मराठीचा उल्लेख आहे. ‘ कावेरी नदीवरील धरणावर काम करणारे गवंडी आपापसात मराठी बोलतात.’ असा त्यात उल्लेख आहे.

मराठीतील आज उपलब्ध मध्ययुगीन काळातील काव्याची संख्या सुमारे पंधरा लाख इतकी आहे, जे काव्य संख्यात्मक आणि गुणात्मक दृष्ट्या पाहिले तर इतर कोणत्याही भारतीय भाषेतील साहित्यापेक्षा श्रेष्ठतम असे आहे. मराठीमध्ये मध्ययुगीन काळात संत काव्य, पंडिती काव्य आणि शाहिरी काव्य अश्या साहित्यप्रवाहांत साहित्य निर्माण झाले.

मराठीचे प्राचीनत्व

संस्कृत भाषेला ‘संस्कृत’ हे नाव मिळण्याआधी महाराष्ट्री भाषा अस्तित्वात होती. महाराष्ट्री हे मरहट्टी भाषेचे नामकरण संस्कृत पंडितांनी केले आहे.सातवाहनकालीन महाराष्ट्री भाषा ही ज्ञानेश्वरकालीन मराठीचेच जुने रूप आहे. शालिवाहनाच्या आरंभी महाराष्ट्रात लोक जी महाराष्ट्री बोलत तीच वाढत जाऊन बाराव्या शतकात ‘मऱ्हाठी’ झाली. संत ज्ञानेश्वरांनी

मराठी भाषेला ‘मऱ्हाठी’ या शब्दाबरोबरच ‘देशी’ हा शब्ददेखील वापरलेला आहे. मराठी भाषेला श्रेष्ठ साहित्याची सातत्यपूर्ण प्राचीन परंपरा आहे. कुरुयुद्धाच्या आधीपासून उत्कर्षाला आलेली महाराष्ट्रभाषा इसवीसनाच्या पहिल्या शतकापर्यंत त्याच स्थितीत होती. चवथ्या शतकात अपभ्रंश भाषा सुरु झाली. अपभ्रंशाचा काळ चवथ्या शतकापासून बाराव्या शतकापर्यंत दिसतो. अपभ्रंश भाषेतूनच आजच्या मराठीचा उद्भव झाला आहे. महाराष्ट्री प्राकृत म्हणजे जुनी मराठी, अपभ्रंश मराठी म्हणजेच मधल्या काळातील मराठी, चक्रधर-ज्ञानेश्वरांची प्रगल्भ मराठी आणि अर्वाचीन मराठी असे मराठी भाषेच्या विकासाचे टप्पे आहेत.

एकूणच प्राचीनता, मौलिकता, सलगता, श्रेष्ठ साहित्याची परंपरा, भौगोलिक विस्तार इत्यादी सर्व बाबींनी विचार करता मराठी ही अभिजात भाषा असल्याचे स्वयंसिद्ध आहे.

दिवेआगर ताम्रपट

मराठीतला आद्य ताम्रपट-दिवेआगर ताम्रपट शकवर्ष ९८२

नाणेघाट शिलालेख

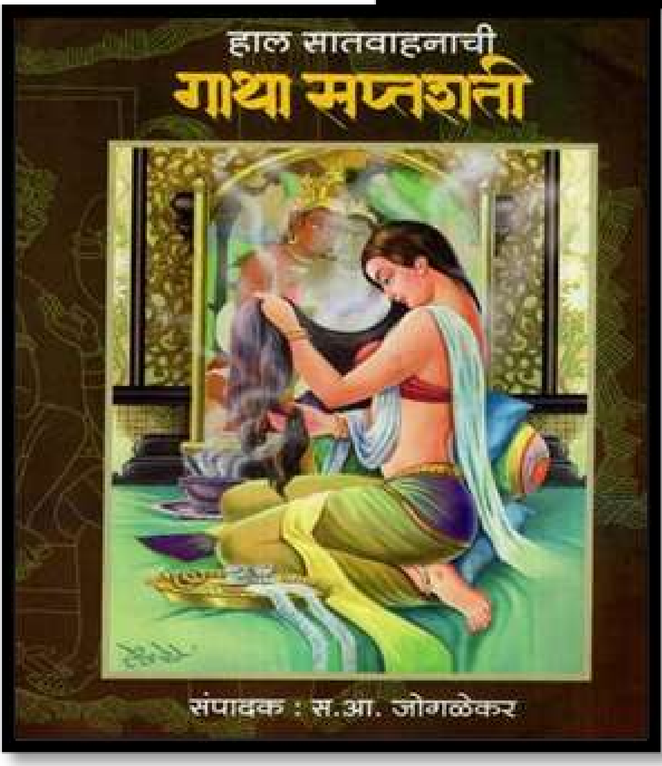

अक्षी शिलालेख

श्रवणबेळगोळ शिलालेख

बंगाली भाषा

बंगाली (अथवा **बांग्ला**) ही पूर्व भारतातील पश्चिम बंगाल राज्याची आणि **बांगलादेश** या देशाची अधिकृत राजभाषा आहे. इंडो-आर्यन भाषा कुटुंबातील ही भाषा जगातील सर्वाधिक बोलल्या जाणाऱ्या भाषांच्या यादीत सातव्या क्रमांकावर आहे.

१. ऐतिहासिक पार्श्वभूमी आणि उगम

बंगाली भाषेचा इतिहास सुमारे १,३०० वर्षांहून अधिक जुना आहे.

- **उगम:** या भाषेचा उगम 'मागधी प्राकृत' आणि 'अपभ्रंश' भाषांमधून झाला आहे. संस्कृतचा या भाषेवर मोठा प्रभाव आहे.
- **अभिजात दर्जा:** भारत सरकारने ऑक्टोबर २०२४ मध्ये बंगाली भाषेला **'अभिजात भाषा' (Classical Language)** म्हणून अधिकृत मान्यता दिली आहे.
- **उल्लेखनीय काळ:** १० व्या ते १२ व्या शतकातील 'चर्यापद' ही बंगाली साहित्यातील सर्वात प्राचीन रचना मानली जाते.

२. लिपी आणि उच्चारांचे वैशिष्ट्य

बंगालीची स्वतःची स्वतंत्र लिपी आहे, जी ब्राह्मी लिपीपासून विकसित झालेल्या 'पूर्व नागरी' लिपीचा भाग आहे.

- **लिपी:** बंगाली लिपी दिसायला वळणदार आणि देखणी आहे. ही आसामी लिपीशी बरीच साम्य दर्शवते.

- **उच्चार:** बंगाली भाषेत 'अ' चा उच्चार थोडा गोलाकार किंवा 'ओ' कडे झुकणारा असतो (उदा. 'राम' चा उच्चार 'रामो' असा होतो). तसेच 'श', 'ष' आणि 'स' या तिन्हींसाठी प्रामुख्याने 'श' सारखाच उच्चार केला जातो.
- **लिंगभेद:** बंगाली व्याकरणामध्ये क्रियापदांमध्ये लिंगभेद नसतो, ज्यामुळे ही भाषा शिकण्यासाठी काही प्रमाणात सोपी ठरते.

३. भौगोलिक आणि जागतिक महत्त्व

- **लोकसंख्या:** जगात सुमारे २३ कोटींहून अधिक लोक ही भाषा बोलतात.
- **अधिकृत दर्जा:** ही बांगलादेशची एकमेव अधिकृत राजभाषा आहे आणि भारतातील पश्चिम बंगाल, त्रिपुरा आणि आसाममधील बराक व्हॅली भागाची अधिकृत भाषा आहे.
- **आंतरराष्ट्रीय मातृभाषा दिन:** २१ फेब्रुवारी हा दिवस 'आंतरराष्ट्रीय मातृभाषा दिन' म्हणून साजरा केला जातो, ज्याचे मूळ १९५२ च्या 'बंगाली भाषा आंदोलनात' आहे.

४. साहित्याचा सुवर्ण वारसा

बंगाली साहित्याने जगाला महान विचारवंत आणि कवी दिले आहेत:

- **रवींद्रनाथ टागोर:** आशियातील पहिले नोबेल विजेते, ज्यांनी भारत आणि बांगलादेश या दोन्ही देशांची **राष्ट्रगीते** बंगाली भाषेत लिहिली आहेत.
- **साहित्यिक दिग्गज:** बंकिमचंद्र चटर्जी (वंदे मातरम् चे रचनाकार), शरतचंद्र चटर्जी, काझी नजरुल इस्लाम आणि महाश्वेता देवी यांसारख्या लेखकांनी बंगाली साहित्याला जागतिक ओळख मिळवून दिली.
- **सिनेमा:** सत्यजित राय यांच्यासारख्या दिग्दर्शकांनी बंगाली चित्रपटसृष्टीला ऑस्करपर्यंत पोहोचवले.

५. काही रोचक तथ्ये

वैशिष्ट्य	माहिती
गोड भाषा	बंगालीला जगातील सर्वात गोड भाषांपैकी एक मानले जाते.
पुनर्जागरण	१९ व्या शतकातील 'बंगाल पुनर्जागरण' (Bengal Renaissance) मुळे आधुनिक भारतीय साहित्याचा पाया रचला गेला.
राष्ट्रगीत	जगातील ही एकमेव भाषा आहे जिच्यातील रचना दोन वेगवेगळ्या देशांची राष्ट्रगीते आहेत.

६. मराठी आणि बंगाली मधील ऋणानुबंध

मराठी आणि बंगाली संस्कृतीमध्ये खूप साम्य आहे.

- दोन्ही भाषांमध्ये संस्कृत शब्दांचा मोठा संग्रह आहे.
- दुर्गा पूजा आणि गणेशोत्सव या दोन्ही उत्सवांची भव्यता सारखीच असते.
- साहित्याच्या बाबतीत, अनेक बंगाली कादंबऱ्यांचे मराठीत यशस्वी अनुवाद झाले आहेत (उदा. शरतचंद्रांच्या कादंबऱ्या).

"आमी तोमाके भालोबाशी" म्हणजेच "मी तुझ्यावर प्रेम करतो", हे बंगालीतील सर्वात प्रसिद्ध वाक्य आहे.

बंगाली भाषा ही कला, क्रांती आणि करुणेची भाषा आहे. तिची शब्दसंपदा आणि साहित्यातील खोली यामुळे ती आजही संशोधकांसाठी आकर्षणाचे केंद्र आहे.

Bengali alphabet

অ আ ই ঈ উ ঊ ঋ এ ঐ ও ঔ
a ā i ī u ū ṛ e oi o ou

ক খ গ ঘ ঙ চ ছ জ ঝ ঞ ট
ka kha ga gha ṅa ca cha ja jha ña ṭa

ঠ ড ঢ ণ ত থ দ ধ ন প ফ
ṭha ḍa ḍha ṇa ta tha da dha na pa pha

ব ভ ম য র ল শ ষ স হ
ba bha ma ya ra la śa ṣa sa ha

ক্ষ ড় ঢ় য় ৎ ং ঃ ঁ
kṣa ḍa ḍha ya ṭa ṁ ḥ m

आसामी भाषा

आसामी (किंवा **असमीया**) ही ईशान्य भारतातील **आसाम** राज्याची अधिकृत राजभाषा आहे. ही इंडो-आर्यन भाषा कुटुंबातील सर्वात पूर्वेकडील भाषा मानली जाते. आसामी भाषेला तिचा स्वतःचा समृद्ध सांस्कृतिक वारसा आणि वैशिष्ट्यपूर्ण ओळख आहे.

१. ऐतिहासिक पार्श्वभूमी आणि उगम

आसामी भाषेचा उगम 'मागधी प्राकृत' भाषेपासून झाला असल्याचे मानले जाते.

- **अभिजात दर्जा:** भारत सरकारने ऑक्टोबर २०२४ मध्ये आसामी भाषेला **'अभिजात भाषा' (Classical Language)** म्हणून अधिकृत मान्यता दिली आहे.
- **साहित्याचा उगम:** ७ व्या ते १२ व्या शतकातील 'चर्यापद' या रचनांमध्ये आसामी भाषेची मूळ रूपे आढळतात.
- **अहोम साम्राज्य:** आसामवर प्रदीर्घ काळ राज्य करणाऱ्या अहोम राजांच्या काळात आसामी भाषेला मोठा राजाश्रय मिळाला.

२. लिपी आणि वैशिष्ट्ये

आसामी लिपी ही बंगाली लिपीशी बरीच साम्य दर्शवते, परंतु त्यामध्ये काही महत्त्वाचे फरक आहेत.

- **अक्षरे:** आसामी वर्णमालेत ११ स्वर आणि ३३ व्यंजने आहेत.

- **वैशिष्ट्यपूर्ण अक्षरे:** आसामीमध्ये 'र' (ৰ) आणि 'व' (ৱ) ही अक्षरे बंगालीपेक्षा वेगळी लिहिली जातात.
- **उच्चार:** आसामी भाषेचा उच्चार अतिशय मऊ आणि अनुनासिक असतो. यामध्ये 'स' चा उच्चार अनेकदा 'ख' सारखा (उदा. 'असम' चा उच्चार 'अखम') केला जातो.

३. साहित्यिक वारसा

आसामी साहित्याला 'बुरंजी' आणि 'भक्ती' साहित्याची मोठी परंपरा आहे:

- **महापुरुष शंकरदेव:** १५ व्या शतकातील संत आणि कवी शंकरदेव यांनी आसामी साहित्यात क्रांती घडवली. त्यांनी 'बोरगीत' आणि 'अंकिया नाट' (एकांकिका) यांमार्फत समाजप्रबोधन केले.
- **बुरंजी:** अहोम राजांच्या काळात लिहिलेली ऐतिहासिक कागदपत्रे किंवा बखरींना 'बुरंजी' म्हणतात. यामुळे आसामचा इतिहास अत्यंत शास्त्रोक्त पद्धतीने जतन झाला आहे.
- **आधुनिक साहित्य:** लक्ष्मिनाथ बेझबरुआ यांना आधुनिक आसामी साहित्याचे जनक मानले जाते.

४. सांस्कृतिक महत्त्व: बिहू आणि ओ मोर आपोनार देश

आसामी भाषा ही तिथल्या सण-उत्सवांशी घट्ट विणलेली आहे.

- **बिहू:** आसामचा मुख्य सण 'बिहू' असून, या काळात गायली जाणारी 'बिहू गीते' आसामी भाषेच्या सौंदर्याचे दर्शन घडवतात.
- **राज्यगीत:** 'ओ मोर आपोनार देश' (O Mur Apunar Desh) हे आसामचे अधिकृत राज्यगीत असून ते लक्ष्मीनाथ बेझबरुआ यांनी लिहिले आहे.

५. काही रोचक तथ्ये

वैशिष्ट्य	**माहिती**
नामकरण	संस्कृतमधील 'असम' (ज्याचे कोणाशी साम्य नाही) या शब्दावरून 'आसाम' आणि 'आसामी' हे नाव पडले आहे.
व्यापकता	आसाम व्यतिरिक्त अरुणाचल प्रदेश आणि नागालँडमधील काही भागांतही ही भाषा बोलली जाते.
कागद निर्मिती	प्राचीन काळी आसाममध्ये 'सांची' नावाच्या झाडाच्या सालीवर (Sanchi Paat) ग्रंथ लिहिले जात असत.

६. मराठी आणि आसामी मधील साम्य

मराठी आणि आसामी या दोन्ही भाषा इंडो-आर्यन कुटुंबातील असल्याने त्यांच्यात अनेक व्याकरणिक साम्ये आहेत.

- दोन्ही भाषांमध्ये संस्कृत शब्दांचा (तत्सम शब्द) मोठा साठा आहे.
- दोन्ही भाषांची जननी 'प्राकृत' असल्याने काही मूलभूत क्रियापदे आणि शब्द एकमेकांशी साधर्म्य दर्शवतात.

आसामीमध्ये मित्राला **'बंधु'** किंवा खूप जवळीक असल्यास **'मोईना'** असे प्रेमाने म्हटले जाते.

आसामी भाषा ही ईशान्य भारताचे प्रवेशद्वार असलेल्या आसामची अस्मिता आहे. तिची लिपी, संगीत (विशेषतः भूपेन हजारिका यांची गीते) आणि साहित्य यामुळे ती भारतीय भाषांमधील एक अनमोल रत्न ठरली आहे.

प्राकृत भाषा

प्राकृत ही केवळ एक भाषा नसून ती प्राचीन भारतातील जनसामान्यांच्या बोलीभाषांचा एक समूह आहे. 'प्राकृत' या शब्दाचा मूळ अर्थ **'नैसर्गिक'** किंवा **'लोकांमधून निर्माण झालेली'** असा होतो. ज्या काळात संस्कृत ही सुशिक्षित आणि विद्वानांची (संस्कारित) भाषा होती, त्या काळात प्राकृत ही सर्वसामान्यांच्या दैनंदिन व्यवहाराची भाषा होती.

१. ऐतिहासिक पार्श्वभूमी आणि उगम

प्राकृत भाषेचा कालखंड साधारणपणे इसवी सन पूर्व ६०० ते इसवी सन १००० पर्यंत मानला जातो.

- **संस्कृतशी नाते:** अनेक भाषातज्ज्ञांच्या मते, संस्कृत आणि प्राकृत या समांतर विकसित झाल्या. संस्कृत ही व्याकरणबद्ध आणि कडक नियमांची भाषा होती, तर प्राकृत ही लवचिक आणि उच्चारायला सोपी होती.
- **अभिजात दर्जा:** भारत सरकारने ऑक्टोबर २०२४ मध्ये प्राकृत भाषेला अधिकृतपणे **'अभिजात भाषा' (Classical Language)** म्हणून मान्यता दिली आहे.

२. प्राकृतचे प्रमुख प्रकार

प्राकृत ही प्रादेशिकतेनुसार विविध रूपांत विभागली गेली होती:

1. **महाराष्ट्री प्राकृत:** ही सर्वात प्रगत प्राकृत मानली जाते. आधुनिक **मराठी भाषेची जननी** याच भाषेला मानले जाते.
2. **शौरसेनी:** प्रामुख्याने उत्तर भारतात (मथुरा आणि आसपासच्या परिसरात) बोलली जाणारी भाषा.

3. **मागधी:** पूर्व भारतात (मगध साम्राज्य) बोलली जाणारी भाषा. सम्राट अशोकाचे अनेक शिलालेख या भाषेत आहेत.
4. **अर्धमागधी:** ही प्रामुख्याने **जैन धर्माची** पवित्र भाषा मानली जाते. भगवान महावीरांनी आपले उपदेश याच भाषेत दिले.
5. **पैशाची:** ही भाषा आता लुप्त झाली आहे, परंतु 'गुणाढ्य' यांची 'बृहत्कथा' याच भाषेत होती.

३. साहित्यिक ठेवा

प्राकृत साहित्याने भारतीय संस्कृतीला अत्यंत मौलिक ग्रंथ दिले आहेत:

- **गाथासप्तशती:** सातवाहन राजा 'हाल' याने संकलित केलेला ७०० कवितांचा संग्रह. हा महाराष्ट्री प्राकृतमधील सर्वात प्रसिद्ध ग्रंथ आहे.
- **जैन आगम:** जैन धर्माचे मुख्य धार्मिक ग्रंथ अर्धमागधी आणि प्राकृतमध्ये आहेत.
- **नाटके:** संस्कृत नाटकांमध्ये एक विशेष पद्धत होती - राजे आणि विद्वान संस्कृत बोलत, तर स्त्रिया आणि सामान्य पात्रे प्राकृतमध्ये संवाद साधत.
- **सेतुबंध:** प्रवरसेन यांनी लिहिलेले हे एक महान काव्य आहे.

४. भाषेची वैशिष्ट्ये

- **उच्चार सुलभता:** संस्कृतमधील जोडशब्दांचे प्राकृतमध्ये सुलभीकरण झाले (उदा. संस्कृत 'दुग्ध' चे प्राकृत 'दुद्ध' झाले).
- **लिपी:** प्राकृत प्रामुख्याने **ब्राह्मी** लिपीत लिहिली जात असे, पुढे ती देवनागरीतही लिहिली जाऊ लागली.
- **अपभ्रंश:** प्राकृत भाषेच्या पुढील टप्प्याला 'अपभ्रंश' म्हणतात, ज्यातून आजच्या आधुनिक भारतीय भाषा (मराठी, हिंदी, गुजराती इ.) विकसित झाल्या.

५. प्राकृत आणि मराठी यांचा संबंध

मराठी भाषेचा कणा 'महाराष्ट्री प्राकृत' हाच आहे.

- **शब्दसंपदा:** मराठीतील 'घर' (गृह), 'हाथ' (हस्त), 'काम' (कर्म) हे शब्द प्राकृतमार्गेच मराठीत आले आहेत.
- **संस्कृती:** महाराष्ट्रातील लेण्यांमधील (उदा. नाणेघाट, कार्ले) शिलालेख प्राकृत भाषेत आहेत, जे आपल्या प्राचीन इतिहासाची साक्ष देतात.

६. काही रोचक तथ्ये

वैशिष्ट्य	**माहिती**
राजाश्रय	सातवाहन राजांनी प्राकृत भाषेला राजभाषेचा दर्जा दिला होता.
सम्राट अशोक	अशोकाने आपले धम्म संदेश लोकांपर्यंत पोहोचवण्यासाठी संस्कृतऐवजी प्राकृतचा वापर केला.
व्याकरण	'हेमचंद्र' यांनी 'प्राकृत व्याकरण' लिहून या भाषेला शास्त्रशुद्ध रूप दिले.

एक प्रसिद्ध गाथा (गाथासप्तशती मधून):
"अमिअं पाअअ-कव्वं, पढिउं सोउं च जे ण जाणंति |
कामस्स तत्ततत्तिं, कुणंति ते कहं ण लज्जंति ||"

अर्थ: ज्यांना अमृतासारखे गोड प्राकृत काव्य वाचता किंवा ऐकता येत नाही, त्यांना प्रेमाच्या गप्पा मारताना लाज कशी वाटत नाही?

प्राकृत भाषा ही भारतीय लोकजीवनाचा आणि संस्कृतीचा आरसा आहे. आज जरी ही भाषा दैनंदिन व्यवहारात नसली, तरी आपल्या बोलीभाषांमधील शब्दांच्या रूपाने ती आजही जिवंत आहे.

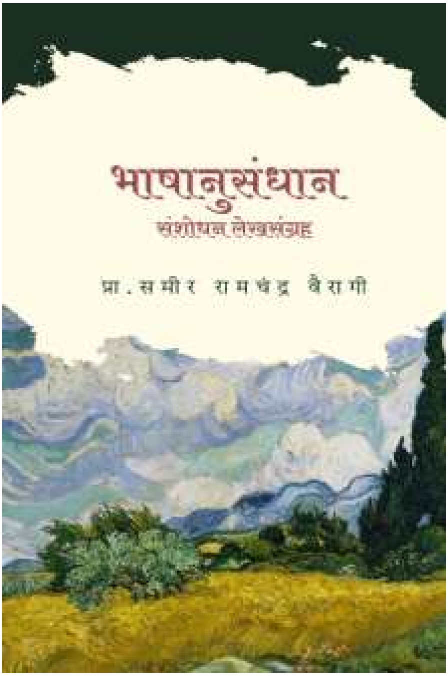
MS 5297
Suryaprajnapti Sutra; astronomy. India, ca. 1500

प्रा. समीर रामचंद्र वैरागी

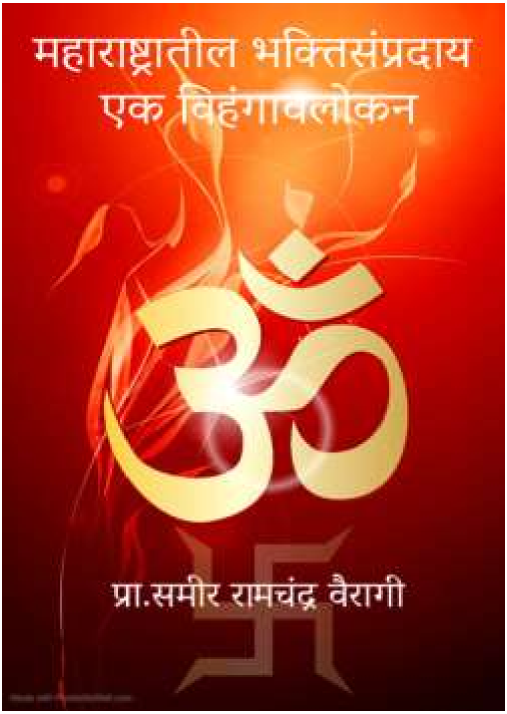
यांची ई साहित्यवरील

या पूर्वीची पुस्तके

क्लिक करताच उघडेल

लेखक परिचय

प्रा. समीर रामचंद्र वैरागी

नाव	:	प्रा. समीर रामचंद्र वैरागी
व्यवसाय	:	सहायक प्राध्यापक आणि विभागप्रमुख (मराठी), राजपत्रित अधिकारी (म.शि.से.), गट –अ, महाराष्ट्र शासनाचे इस्माईल युसुफ महाविद्यालय, जोगेश्वरी(पूर्व), मुंबई – ६०.
शिक्षण	:	एम.ए., बी.एड., एम.फिल., नेट (जेआरएफ), सेट,
इतर शैक्षणिक अर्हता	:	वृत्तपत्रपदविका, भगवद्गीता पदविका, मोडी लिपी प्रमाणपत्र अभ्यासक्रम, भारतीय ज्ञान परंपरा प्रमाणपत्र अभ्यासक्रम